

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Jak orientovat sociální vztahy v době krize?

Petr Littmann

Ekumenický institut
Vedoucí práce: Prof. Ivana Noble, Ph.D.
Teologie, N6141
Křesťanská krizová a pastorační práce - diakonika

Praha, 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem
Jak orientovat sociální vztahy v době krize?
napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Kladně, dne 27. 5. 2020

Anotace

Tato práce s názvem *Jak orientovat sociální vztahy v době krize?* se zabývá dílem tří vybraných autorů evropské fenomenologické filosofické tradice dvacátého a dvacátého prvního století, a sice Poláka Zygmunta Baumana, v Evropě déle žijícího Korejce Byung-Chula Hana a Češky Anny Hogenové. Práce postupuje podle jednotného schématu pro všechny tři autory, kdy krátce u každého uvádí život a dílo, následují v obsažnější podobě jejich důležité pojmy a myšlenky a také recepce jejich díla u vybraných autorů jak tuzemských, tak zahraničních. Důležité pojmy a myšlenky z jejich díla pak mají dále naznačovat způsob jejich možného napomáhání a službě sociální práci. Jejich definice v práci slouží k popisu, analýze, možnému dalšímu vývoji a případných východisek problémů, které vznikají v době krize či - jak je řečeno se Zygmuntem Baumanem – v době tekuté. Práce je napsána v rámci studijního oboru Křesťanská krizová a pastorační práce – Diakonika, proto obsahuje také odkazy k tomuto oboru. Práce čerpá z děl již uvedených autorů, jednak i z děl autorů dalších, její důležitou součástí je práce s Písmem.

Klíčová slova

Tekutá doba, Zygmunt Bauman, Byung-Chul Han, Anna Hogenová, sociální práce, Písmo.

Summary

This work that called *How to orientate social relationships in the crisis period?* is concerned with works of three chosen authors of European philosophical phenomenological tradition in the twentieth and twenty-first centuries. They are Zygmunt Bauman (Pole), Byung-Chul Han (Korean living in Europe for longer time) and Anna Hogenová (Czech). This work has built according to uniform scheme for all three authors. It presents their life and work shortly then presents their ideas and conceptions in a longer face. It also presents response of their works by chosen authors from The Czech Republic and foreigners. Important ideas and conceptions have to serve as a possible way in a help for social work and also for description, analysis, possible development and solution of problems that arise in the crisis period or - as well as told with Bauman – in liquid times. This work has written i terms of Christian Crisis and Pastoral Work – Diaconia so it contents also reference to this subject of study. This work derives from works of three main authors and from works of next ones, too. An important part is a work with Holy Scripture.

Keywords

Liquid times, Zygmunt Bauman, Byung-Chul Han, Anna Hogenová, social work, Holy Scripture.

Poděkování

Za podporu při psaní práce i celém studiu děkuji mé manželce a mým rodičům.
Za vedení práce děkuji paní profesorce Noble.

Obsah

1. Úvod	8
1.1 Motivace pro vznik této práce	8
1.2 Cíl, metoda a struktura této práce	9
2. Zygmunt Bauman a doba tekutá.....	11
2.1 Život a dílo	11
2.2 Analýza rozpadu sociálního života	12
2.3 Doba tekutá, lovci, sběratelé, struktury a peklo	13
2.4 Recepce Baumanova díla.....	24
2.5 Baumanův přínos sociální práci	27
3. Byung-Chul Han a <i>homo digitalis</i>	28
3.1 Život a dílo	28
3.2 Západní kultura a amorfni struktury	29
3.3 <i>Homo digitalis</i> , pozitivita, výkon a digitální roj	29
3.4 Recepce Hanova díla.....	38
3.5 Hanův přínos sociální práci	40
4. Anna Hogenová a žití z vlastního pramene	42
4.1 Život a dílo	42
4.2 Zkušenosti z naší země a nabídky řešení	43
4.3 Polemika s Descartem a život na holubiččích nožkách	43
4.4 Recepce díla Hogenové	53
4.5 Přínos Hogenové sociální práci.....	55
5. Závěr	56
5.1 Postup práce	56
5.2 Vhledy popisovaných autorů pro sociální práci.....	58
5.2.1 Zygmunt Bauman.....	58
5.2.2. Byung-Chul Han.....	61

5.2.3 Anna Hogenová	63
5.3 Vzájemné srovnání všech tří autorů	65
Seznam literatury	66

1. Úvod

1.1 Motivace pro vznik této práce

Motivací pro vytvoření této práce mi bylo pozorování okolního světa posledních několika let, jehož jsem součástí a jehož vývoj se mění někdy skokově, častěji potom postupným vývojem. Ve společnosti můžeme vidět změny, které ne vždy lze reflektovat jako posun k lepšímu, žádoucímu vývoji. Rozhodl jsem se proto zjistit, zda to, co vidím, mohu najít v soudobé literatuře. Zda jako nezvratný vývoj evoluční či dočasnou odchylku, která by neměla mít delšího trvání. Reflexe k odpovědi na tuto otázku jsem se rozhodl hledat u tří vybraných autorů z oboru fenomenologie dvacátého a dvacátého prvního století a pokusit se zjistit, co se vlastně děje v době krize, a porozumět tomu.

Název práce *Jak orientovat sociální vztahy v době krize?* prošel postupným vývojem. Nejprve se v něm vyskytoval termín „fenomenologický” přímo, to však bylo postupem času změněno při vědomí, že ač tři vybraní autoři jsou představiteli fenomenologického filosofického směru, přece nemohou zastoupit a obsáhnout náhled fenomenologie jako oboru. Každá historická doba má svým uspořádáním vliv na sociální vztahy a naopak sociální vztahy spoluurčují její podobu. Nynější doba, která bývá nazývána dobou postmoderní nebo také tekutou a kterou zmínění tři fenomenologové shodně vidí jako dobu krize, není v tomto směru výjimkou. Sociální vztahy mají značnou měrou vliv na jednak potřebu sociální práce, jednak na její podobu. A sociální práce potom rovněž už z povahy věci může působit právě na podobu sociálních vztahů. Je tedy užitečné poznat náhled to, jak sociální vztahy v současné době vypadají, kam mají tendenci se dále ubírat a jakou příležitost je možné v této době spatřovat. Právě autory vycházející z fenomenologické tradice jsem v této práci přizval na pomoc, protože tento filosofický směr je mi blízký a dle mého názoru může

svou vysokou praktičností a jednoduchou sdílností dobře napomáhat v praxi sociální práce, neboť používá přirozených srozumitelných příkladů a hovoří přirozeným jazykem rovněž tak, jako také hovoří a má hovořit diakonika. Diakonika je obor, který v bádání a praxi propojuje teologii a komunitní spolupráci za krizových podmínek.¹ Z těchto hledisek jsem vyhodnotil fenomenologické chápání sociálních vztahů jako velmi blízké sociální práci spolu s diakonikou a jako užitečné při náhledu do problémů současného člověka, který mohou použít i ti, kdo sociální práci přímo nevyužívají.

1.2 Cíl, metoda a struktura této práce

Cílem této práce je nahlédnout, jak vybraní tři autoři z oboru fenomenologie vidí současnou dobu a jaký přinášejí vhled a přínos sociální práci. Metoda je lépe vysledovatelná z následující struktury, protože tato práce bude vystavěna na poznání, shrnutí a reflexi poznatků tří autorů fenomenologického chápání světa a sociálních vztahů. Jedná se o Poláka Zygmunta Baumana působícího kromě Polska i v Izraeli a především Velké Británii, Korejce žijícího v Německu Byung-Chula Hana a Česku Annu Hogenovou. Práce bude mít jednotnou strukturu nastavení pro každého z autorů, kdy u nich bude vždy krátký životopis, krátce představeno jejich dílo, objeví se důležité myšlenky, které vyslovili, a specifická témata, se kterými pracují. Představíme si recepci jejich díla a také zhodnotíme jejich přínos pro sociální práci. Představíme si dále, proč budou užiteční podle svých specifických přínosů užiteční při analýze, nápravě a prevenci sociálních vztahů v době krize. Práce bude vystavěna na jejich díle, ale doplní ji myšlenky autorů dalších, ne již nutně fenomenologů.

---

¹ Evangelická teologická fakulta, © 2020, <https://web.etf.cuni.cz/ETFN-757.html>.

1.3 Termín tekutosti

Termín „doba tekutá“ poprvé použil Zygmunt Bauman, když použil jako vůdčí metaforu současného stadia moderní éry tekutost spolu s hlavními vlastnostmi věcí tekutých, jako jsou nedržení tvaru, nepoutání prostoru ani času, snadný pohyb, nesnadnost jejího zastavení a nepoškozenost po setkání s pevnými látkami.² Doba tekutá prosazuje relativizaci, stírání rozdílů a demontáž dosavadních struktur, nejedná se o novou revoluci, ale spíše o obtékání dosavadních pravidel. V etické rovině ji výstižně charakterizoval, aniž tento termín přímo použil, Jaroslav Maxmilián Kašparů:

Hodnotový svět předchozích generací totiž znal tzv. sedmero hlavních hříchů. Pýchu, lakomství, závist, hněv, smilstvo, nestřídmost a lenost. Postupem času se jejich obsah proměnil do dnešní podoby: z pýchy se stalo zdravé sebevědomí; z lakomství zákon ekonomiky; nestřídmost se povýšila na vyšší životní úroveň; závist v boj o spravedlnost; hněv ve zdravou reakci na nekorektní jednání druhých; smilstvo v prevenci proti neurózám; lenost se proměnila v prokrastinaci. Díky této moderní nomenklatuře zbavil se starý kontinent těžkých hříšníků. Připočteme-li k tomu ještě jiné, dnes už málo známé, skoro archaické pojmy jako hulvátství, které se změnilo ve svobodu projevu, okrádání definované jako svobodný trh, zanedbanou výchovu dětí jakožto tvorbu vlastního názoru potomstva, neúctu k tradici proměněnou ve vítězství zdravého rozumu a likvidaci pozitivních hodnot jakožto zbavení se předsudků, nacházíme se v aktuálně nám známém prostředí uprostřed Evropy. K tomu dodám, že svoboda se povýšila na svévoli jednotlivce, tolerance se proměnila v ustupování zlu a korektnost v povinný názorový koridor.³

---

² BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 10 – 11.

³ Římskokatolická farnost Ostrava-Zábřeh & Zdeněk Uher, 2010 – 2020, <https://www.farnostoz.cz/content/texty/>.

2. Zygmunt Bauman a doba tekutá

V této kapitole se budeme zabývat dílem významného polského a evropského sociologa.

2.1 Život a dílo

Zygmunt Bauman se narodil v roce 1925 v Poznani. Publikovat začal v roce 1959 ještě v Polsku, v českém a slovenském jazyce vyšla některá jeho díla hned v šedesátých letech, měl také důležitou roli při obnově sociologické vědy v tehdejší ČSSR. V březnu 1968 musel pod politickým nátlakem a z rasových důvodů opustit místo profesora na Varšavské univerzitě, následně emigroval. Zkraje emigrace přednášel v izraelských Tel Avivu a Haifě, potom v roce 1969 z rodinných důvodů odmítl místo vedoucího katedry sociologie na Australské národní univerzitě v Canbeře, od roku 1971 pak působí na univerzitě v Leedsu. V devadesátých letech minulého století navázal na svou práci v naší vlasti, když věnoval vzniklé Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy několik tisíc publikací ze svojí knihovny. V roce 2002 obdržel od Univerzity Karlovy čestnou hodnost „doctor honoris causa“ v oboru sociologie. Byl jmenován emeritním profesorem na univerzitách v Leedsu a Varšavě.

Na vývoj jeho myšlení měli zprvu největší vliv jeho učitelé Julian Hochfeld (1911-1966) a Stanisław Ossowski (1897-1963) a jejich koncepce sociologické vědy jakožto angažovaného působení a poslání. Mladý Bauman vystudoval nejprve Akademii společenských a politických věd a poté dvouletý magisterský kurs při filosofické fakultě Varšavské university. Tuto dobu let 1953-1956 Bauman nazývá dobou temna, přesto však tvrdí také, že politika stalinismu zanechala v Polsku mnohem mělčí stopy, než tomu bylo v jiných tehdy „lidových demokraciích“, a že atmosféra na kursu nebyla dogmatická. Poté, co Bauman složil magisterskou zkoušku, byl dovolen návrat Ossowského

a jeho ženy Marie na Varšavskou univerzitu, ve stejnou dobu Bauman začíná psát doktorskou práci na téma „britský socialismus“. Pozdější jeho habilitační práce byla založena na analýze dějin anglického dělnického hnutí již v duchu „čisté sociologie“. Bauman pak byl přijat Hochfeldem jako asistent na katedře druhé (později obecné) sociologie. Když však Hochfeld odešel pracovat pro UNESCO, převzal po něm Bauman vedení této katedry. Postupně začíná pracovat na sociologicko-filosofickém konceptu sociologické hermeneutiky, která vykládá společenské jevy jako lidské strategie, které jsou uskutečňovány v podmínkách vnímaných v určitém místě a čase.

V českém a slovenském jazyce vyšla ještě v šedesátých letech před jeho emigrací jeho díla, která všechna nějak obsahují v názvu slovo „sociologie“. Jsou to knihy *Sociologie*, *Sociologie pro každý den*, *Kariéra: sociologické črty* a ve slovenštině *Vízie ľudského sveta: štúdia o spoločenskej genéze a funkcii sociológie*. Díla pozdější, která mohla vycházet po politicko-společenské odmlce znovu i u nás, představují například *Úvahy o postmoderní době*, *Globalizace: důsledky pro člověka*, *Svoboda*, *Individualizovaná společnost*, *Stát v krizi* (tu spolu s Carlem Bordonim). „Tekuté“ přívlastky potom obsahují jeho díla *Tekutá modernita*, *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*, *Tekutá láska*, spolu s Davidem Lyonem *Tekutý dohled* a spolu s Leonidasem Donskísem *Tekuté zlo: život bez alternativ*.

2.2 Analýza rozpadu sociálního života

Výběr Zygmunta Baumana do trojice „Zygmunt Bauman - Byung-Chul Han - Anna Hogenová“ je nutno chápat nikoli izolovaně, ale právě v rámci celé této trojice, která má některé prvky společné, ale která zároveň vyšla z různého prostředí, prošla různými životními zkušenostmi. Pro potřebu této práce bylo základním předpokladem, aby všichni autoři byli fenomenology. Zygmunt

Bauman (1925 - 2017) je z této trojice nejstarší a dnes již jediný nežijící. Význam jeho zařazení do výběru spočívá v tom, že prožil nejprve druhou světovou válku, ale především zažil budování reálného socialismu v Polsku, jehož tehdejší vládou byl nepřímo donucen k emigraci. Jeho síla je v možnosti porovnání dřívějšího socialistického a demokratického společenského uspořádání, v možnosti porovnání společností střední a západní Evropy a tedy v možnosti porovnání různých společenských vývoju. Jeho popis zkušeností počínající tekuté reality pochází hlavně ze zkušeností z Evropy západní, jejíž ekonomický potenciál - nikoliv samozřejmě - přispěl k vítězství v soupeření obou někdejších společensko-ekonomických bloků. Bauman si rovněž všímá rozpadu společnosti do individualizovaných částí, což zdůvodňuje mimo jiné právě velkým ekonomickým potenciálem, jehož výsledky umožňují snadnější život většiny společnosti, která tak přestává cítit potřebu pospolitosti, přestává potřebovat solidaritu, protože obživa se stala podstatně snazší, lidé z většiny nemusí mít obavu o vlastní existenci a mohou se začít věnovat věcem, které by dříve byly nemyslitelné. Nemyslitelné ovšem jak ve smyslu výrazného technického pokroku, tak ve smyslu postupného upadání morálky a tradičních hodnot do stále větší relativizace.

2.3 Doba tekutá, lovci, sběratelé, struktury a peklo

Ve svém díle *Úvahy o postmoderní době* poprvé Bauman charakterizuje nastávající novou dobu, která již překonala dosavadní dobu moderní a začíná se v ní završovat a přeměňovat úsilí moderní doby o odklon od dosavadního řádu. Zatím ještě Bauman používá termín „postmoderní“, termín „tekutý“ začne používat až později. V úvodní kapitole Bauman definuje jednotlivé osobnostní typy postmoderní doby - postmoderní osobnostní vzorce - jako

zevlouna, tuláka, turistu a hráče.⁴ Tyto typy již od jejich názvů spojuje fakt, že žádný z nich není strůjcem vytváření nějakých skutečných a konkrétních hodnot, jsou to typy, které nějak procházejí „poutí životem“, ne ovšem tak, jak je chápáno v pojetí někdejších protestantských kazatelů.⁵ Tyto typy spojuje jistá nezávaznost jejich života, plyne z toho a je zároveň předpokladem, že nemusejí usilovat v potu tváře o to, aby jim vzešlo obilí na polích anebo aby si včas naštipali dříví na zimu, protože jinak ve své chalupě zmrznou. Kapitalistický systém a právě dozrívající moderní doba jim dostatek velkokapacitně vypěstovaného obilí zajistily a teplo skrz dálková ústřední topení také. Lidem tedy nutně vybývá čas, který základním a (sebe)záchovným činnostem museli věnovat jejich předkové a předchůdci. K jejich dílu ovšem postmoderní osobnostní typy necítí nějakou vděčnost za to, že si mohou „užívat života“, mnohem pravděpodobněji to považují za danou samozřejmost a východisko k tomu, jak moci na pouti životem zevlovat, toulat se, sbírat turistické zážitky a hrát (si). Například tuláka charakterizuje Bauman takto: „Tulák 'žije na zastávce', protože každou situaci, v níž se nachází, chápe jako útulek, v němž se dlouho nezdrží, který brzy opustí, aby přešel na jiné místo ... atd.“⁶ V dobách dřívějších byl tulák zjevem spíše výjimečným, v dnešní době se stáváme svědky rozšiřování tohoto jevu, například když jsme v sociální práci svědky toho, že klienti střídají bydliště a ubytovny, nikde nenalézajíce bližší vztah k nějakému místu, kde by mohli zapustit své kořeny. Tento tulácký trend se však jistě netýká jen klientů sociální práce.

Dále například „zevloun“ je charakterizován tak, že: „Na zevlouna rozvaleného ve fotelu dobrodružství dotírají ve stavu zcela hotovém - k jejich vymyšlení nasadili všechnu fantazii jiní lidé.“ V tom se liší od dřívějšího

---

⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 40 – 56.

⁵ BAUMAN, *Úvahy o postmoderní době*, s. 29.

⁶ BAUMAN, *Úvahy o postmoderní době*, s. 47.

diváka, který dobrodružství vykouzloval silou své představivosti.⁷ A tedy opět konzumuje to, co nikoli sice předci, ale současníci zaměstnaní v zábavním průmyslu, „vyrobili“. Bauman nás s těmito tipy neprovází ve všech svých dílech, v pozdějších *Tekutých časech* se věnuje dalším typům, které nevyplývají z jakési pouhé společenské nadstavby - navíc nepřilíš žádoucí. Jedná se o prosté archetypální zahradníka a lovce, kdy rozdíl mezi nimi již však netkví v tom, že zahradník (či zemědělec) dodává své rostlinné výpěstky na trh, kam rukou nerozdílnou přispívá také lovec se svými úlovkami živočišnými, aby se všichni společně uživil, ale tkví v pohledu, kterým oba vnímají svou životní cestu.

Pro zahradníky utopie znamenala konec cesty; pro lovce představuje utopii cesta samotná. Zahradníci se takový konec cesty představovali jako ospravedlnění a zasloužené vítězství utopie. Pro lovce může být konec cesty jedině definitivní a ponižující porážkou utopie.⁸

Lovci už však v postmoderní společnosti neloví zvířata k obživě, ale mnohem spíše zážitky, prožitky. V počátku snad stojí spíše nevědomá snaha o hledání sebe sama, v průběhu cesty se ale tato snaha začíná zaměřovat spíše za proces, kdy lovec loví a uplatňuje své „ostré lokty“ prakticky i tam, kde by nemusel, čímž dochází k paradoxu, kdy je všestranně zabezpečen, přesto bojuje a loví více, než jeho opravdoví lovečtí předchůdci. Bauman dále jednak tvrdí, že utopie lovců je deregulovaná, privatizovaná a individualizovaná verze tradiční - přívětivé - společnosti, jednak shrnuje problém lovu tak, že lov způsobuje nutkavou potřebu sebe samého, závislost na sobě samém a obsesi.⁹ Vzpomeneme-li si na lovecké „sbírky trofejí“ na zámku Konopiště, sděluje nám to, že obsedantní lovení v podání Františka Ferdinanda d'Este není příznakem výlučně postmoderní doby, problémem v postmoderní době je

---

⁷ BAUMAN, *Úvahy o postmoderní době*, s. 45.

⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, s. 102 – 103.

⁹ BAUMAN, *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*, s. 101.

četnost jeho výskytu, který se dle Baumana ovšem stává jedním z principů tekuté společnosti. Jak uvidíme později, zcela ve shodě s Baumanem je zde Han, když říká a doplňuje, že:

Země, Bůh a pravda náleží ke světu rolnictva. Dnes již nejsme rolníky, ale lovci. Při pátrání po kořisti lovci informací brouzdají po síti jako skrze nějaké digitální loviště. Na rozdíl od rolníků jsou mobilní. Žádné oraniště je nenutí k tomu, aby se usadili. Nebydlí.¹⁰

Bauman zde vyslovuje úvahu o tom, že je věcí názoru, zda je společnost lovců „peklem“, sám se však přiklání k názoru, že je. Vrátime-li se k Baumanovým *Úvahám o postmoderní době*, spatříme tam jakousi korunu vývoje, která dává tušit, odkud a kam vývoj podle Baumana spěje, a sice již jen z názvu kapitoly *Od dodavatele statků ke sběrači prožitků*. Bauman zde používá pojem o vývoji „vězně panoptika“, který prošel shora uvedeným dějinným vývojem, a uvádí zde také pojem „zásadního rozkladu struktur“ zvaného modernita.¹¹ Strukturám a hlavně řádu se budeme věnovat v další kapitole, ještě předtím však krátce nastíněnou typologii lidí doby postmoderní či tekuté, vystavěnou na Baumanových myšlenkách, zkusme zakončit úvahou, kterou evokuje biblický verš Gn 4, 2: „Ábel se stal pastýřem ovcí, ale Kain se stal zemědělcem.“ Starý zákon straní pastýřům oproti zemědělcům, o lovu se vyjadřuje málo, loven je také sám člověk. Pastýři byli také první, kdo se dozvěděli o narození Ježíše. Kdo jsou pastýři v tekuté době, lze je spolu s Ivanou Noble přirovnat ke starozákonním Malkisedekovi, Áronovi nebo Jitrovi?¹² Lze zvrátit nebo lépe srovnat nerovnováhu společnosti, která se vychyluje k lovcům všeho druhu?

---

¹⁰ HAN, Byung-Chul. "V digitálním roji", in *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016, s. 133 – 206, zde s. 174.

¹¹ BAUMAN, *Úvahy o postmoderní době*, s. 10.

¹² NOBLE, Ivana. "Pastýři v době tekuté: biblické inspirace", in Martin Kočí (ed.): *Vykročit z uzavřenosti: Festschrift k 70. narozeninám Tomáše Halíka*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 227 – 237.

Bauman dále pracuje například s řádem a strukturami. Podle Baumana je řád v tekuté době stále více narušován a rozrušován a spolu s ním se tak vcelku pochopitelně děje i se strukturami, které jsou podle něj vytvořeny a s ním těsně svázány. Za důležitou příčinu rozvratu řádu považuje Bauman univerzální deregulaci, která se projevuje v bezpodmínečné prioritě iracionality a mravní slepoty tržního boje; nespoutané svobodě, která je zaručována výhradně kapitálu a financím oproti svobodám ostatním; protrhávání společensky garantovaných záchranných sítí a opomíjení všech jiných než ekonomických úvah. V této souvislosti se hodí oživit si tehdy výroky z politiky počátků československé a české společensko-ekonomické transformace o tom, jak trh vyřeší vše a například o tom, že ekologie je třešnička na dortu. Struktury, které vznikly v moderním období a navazovaly na struktury tradičního řádu, nás pak podle Baumana zbavovaly obtížného problému volby, který byl nahrazen konformismem vůči normě a k postupu v souladu s normami, přičemž to bylo vedeno snahou o preciznost a jednoznačnost těchto norem.¹³ To, že se společnost byrokratizovala a přenášela odpovědnost za rozhodnutí občanů na instituce, které postupem času začínaly fungovat samoučelně, z toho minimálně nepřímo plyne a z toho opět plyne současná častá kritika evropských institucí zevšeobecněných pod nálepkou „Brusel“, a též skutečnost, že se stále zvětšuje počet a rozsah nových právních norem na „kdeco“. Z toho plyne snaha o opětovnou demontáž těchto institucí a buď o návrat ke starým pořádkům, který pravděpodobně není možný, nebo by samotná demontáž již nestačila a vznikla by potřeba po tekutějších řešení, kdy by stát byl zbaven dalších funkcionalit, které dle části občanů jsou utlačovatelské a nesvobodné. V částečném protikladu a v částečné shodě k tomu stojí přechod od modelu „sociálního státu“ a vstřícné společnosti, ke státu, který „trestá“, „dohlíží“,

---

¹³ BAUMAN, Zygmunt. *Zygmunt Bauman: humanitní vědec v postmoderním světě: rozhovory o umění života, vědě, životě umění a dalších otázkách*. Břeclav: Moraviapress, 2006, s. 105.

„vyklučuje“. Stát se však svých některých funkcionalit zbavuje sám a reaguje zároveň na tento stav, jak říká Loïc Wacquant, couváním z ekonomické arény spolu s prosazováním nutnosti omezit svou sociální roli za pomoci stále rozsáhlejších a masivnějších trestních zásahů.¹⁴ Toto dále potvrzuje Bauman výrokem opřeným o takzvanou Kainovu otázku, která jako kdyby stála společně s počátky pokusů o demontáž sociálního státu: „... v okamžiku svého zrodu byl sociální stát předimenzován“. Ale dnes je podobně „předimenzován“ odpor proti institucím sociálního státu a také snaha o jejich postupnou demontáž”.¹⁵ Dodejme ještě, že z Crozierovy studie o „fenoménu byrokracie“ vychází řád mimo jiné jako „bytostně sporný“ pojem, protože: „Co se jeví jako ‘řád’ lidem, kteří mají moc, to na lidi, kteří jsou ovládáni, působí jako chaos. ... Existuje-li mocenský boj, pak musí být budování řádu procesem plným konfliktů.”¹⁶ Bauman dále k tématu řádu (nebo ne-řádu) vyvozuje z Crozierovy analýzy, že jeden - vskutku revoluční - důsledek, kterým je znehodnocení řádu jako takového, plyne z nového ne již řádu, ale „nového světového nepořádku“ se jménem „globalizace“. Bauman rovněž nabízí úvahu, že dlouhá epocha dějin, která trvá od někdejšího vítězství usedlíků nad nomády, spěje ke konci. A úvahu korunuje tím, že za novým řádem / ne-řádem je „pomsta nomádů”.¹⁷ V jiném textu pak Bauman toto téma ještě rozšiřuje o myšlenku, že dnes je jedním z důvodů meta-politiky zajištění údržby cest kvůli intenzivnímu kočovnickému provozu a likvidace zbývajících kontrolních míst, jako jsou hranice a hraniční kontroly. Z toho se opět vynořuje otázka rovnováhy na téma, že například schengenský prostor je skvělá věc, ale má také svá „ale“.

---

¹⁴ BAUMAN, Zygmunt *Bauman: humanitní vědec v postmoderním světě: rozhovory o umění života, vědě, životě umění a dalších otázkách*, s. 52.

¹⁵ BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2005, s. 91 - 92.

¹⁶ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 45.

¹⁷ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 46.

Na závěr této sekvence o řádu a jeho strukturách se lze dostat k obdobné úvaze, která ukončovala sekvenci předchozí. Totiž k tomu, že předchůdcem dnešních velkých měst bylo město Enoch, jehož zakladatelem byl zemědělec Kain. Nepříliš dlouho nato vzniklo město, které je spojeno s jedním z obecně nejznámějších příběhů Starého zákona, město Babel (Babylon). Jako by se opět potvrdilo, že není špatné postavit město, ale udržet je v rozumné velikosti plošné i výškové, jako kdyby se opět potvrdilo, že hledání účinné rovnováhy nejen mezi zemědělci, pastýři a případně lovci je vždy to nejtěžší. Avšak podle Kašparů jsme se právě v současných dnech „ocitli na vrcholu babylonské věže“. Vysvětluje to naší ztrátou schopnosti rozlišovat mezi šesti pojmy, a sice dobrem a zlem, krásou a ošklivostí, pravdou a lží. ... A v rozlišování mezi dobrem a zlem je už úplně zmatek.”¹⁸

Na následujících řádcích se pokusíme zachytit některé další jevy, které provázejí postmoderní tekutou dobu. Je to otázka lidských vztahů, kterou Bauman představuje třeba v textu o vlivu konzumní společnosti, který se projevuje přenášením snadnosti dosažení zboží a snadnosti jeho výměny za jiné či lepší v případě, že mám pocit, že staré už mi nevyhovuje, nebo že mám právo na lepší. Podle Baumana se svazky a partnerství dnes vnímají jako věci, které máme spotřebovávat či konzumovat, ale ne již vyrábět. Bauman porovnává sklon k vytváření a především k (ne)potřebě udržování partnerských vztahů k možnosti vyzkoušet si spotřební zboží na zkušební dobu. Lidé pak tyto možnosti přenášejí do vztahů, kdy na nich není nutné pracovat, kdy není nutná práce a úsilí na budování vztahu, o možných obětech nemluvě. Bauman logicky vysvětluje, že pak se malému klopýtnutí a bezvýznamné třenici začíná přiřítat neúměrně velký, absolutní význam, a zboží se zkrátka jde vyměnit. Řečeno s W. I. Thomasem: „Pokud se lidé domnívají, že jejich vzájemné

---

¹⁸ KAŠPARŮ, Maxmilián. "Přichází nová totalita". *Mladá fronta dnes*, 2. 1. 2019.

vztahy jsou dočasné a platné jen do odvolání, pak tyto vazby skutečně začínají být dočasné v důsledku jejich vlastních činů.”¹⁹ Do protikladu k takovým postojům staví Bauman zcela přirozeně víru, která nesdílí prvky instantního uspokojení, ale naopak „propůjčuje hodnotu něčemu, co je trvalejší než prchavý a bezodkladně smrtelný život jedince; ...” Bauman dále rozpoznává úlohu rodiny jako základní spojnicí či most mezi smrtelností a nesmrtelností, což je dnes rovněž rozleptáváno. Jako důležitý důsledek rozpadu role rodiny, třebaže pochopitelně není jediný, který k tomu přispívá, vidí Bauman krizi zájmu o trvalé hodnoty.²⁰

Podoba a úroveň mezilidských a partnerských vztahů je bezpochyby součástí kultury civilizace. Jak je na tom tedy kultura v období postmoderním? Bauman nám sděluje, že: „Umělci dříve velmi dbali na to, aby jejich fresky a plátna dlouho vydržely, architekti projektovali stavby, které měla stát dlouhá staletí.” V protikladu k nim jsou dle Baumana dnešní pomíjivé „happeningy” nebo „instalace”.²¹ Je jevem dnes viditelným, že pro mnohé umělce hraje roli být viděn, a naprosto nezáleží na tom, v jaké souvislosti. Když vůbec nevádí, když jsou dnes bulvárem vítězoslavně a jásavě oznamovány noviny, které by se ještě před ne tolika lety dotyčný styděl dělat, a pokud by je už udělal, chtěl by, aby se o nich nevědělo. Důležité je „být in” v souladu s tím, aby se vyhovělo (ne)vkusu odběratelů informací. Jak říká Kašparů: „Odmítám přijmout, když se sprostota halí do uměleckého projevu. Jestliže například žena tahá z pochvy vlajku a jeden pražský intelektuál to označí za hledání nových výrazových prostředků’, ... dříve každý věděl, že je to hnus.”²² Bauman uvádí příklad Alaina Ehrenberga, francouzského sociologa, který považuje za zásadní přelom v nejenom kulturních francouzských dějinách, když byl v roce 1983 odvysílán

---

¹⁹ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 186 - 187.

²⁰ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 187 - 189.

²¹ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 187.

²² KAŠPARŮ, Maxmilián. Přichází nová totalita. *Mladá fronta dnes*, 2. 1. 2019.

v televizi pořad, ve kterém jakási žena sdělila, že její muž trpí předčasnou ejakulací, a ona tak nikdy nezažila orgasmus.²³ Tedy kulturní instituce, která by z povahy věci měla dbát spíše na svou vzdělávací a zábavnou roli, se vydala na cestu průkopníka veřejné prezentace vrcholně soukromých záležitostí. Posunula hranici toho, co se má považovat za kulturní. Nebýt tohoto počínu, nemusel by se možná dnes Kašparů oprávněně rozhorlovat nad výše zmíněným „hledáním nových výrazových prostředků“. Oba příklady spojuje sice intimní záležitost ženského těla, nebylo by ale nejspíše žádoucí právě toto zevšeobecňovat. Pro jasnou ukázkou prolomení hranic, co se může nebo má a co už ne, však postačují. Možná není náhodné, že onen televizní pořad vznikl právě ve svobodomyšlné Francii. Byl tak jen dalším krokem na cestě relativizace, když předchozím mohly být scény z filmů s J. - P. Belmondem, kdy například sympatický představitel hlavní role je jaksi samozřejmě sympatický i proto, že se třeba vysmekne z odpovědnosti za nesprávné parkování a „zkostnatělého“ škrobeného strážce pořádku obelstí a ujede mu. Publiku tak třeba právě posunul hranice, co je žádoucí a nad čím není potřeba se pozastavovat. Ostatně Bauman na jiném místě podotýká, že moderní kultura se vyznačovala hlavně neustálou gerilovou válkou se společností, kterou podle tradiční teorie měla 'obsluhovat', kdy se kultura vůči společnosti vymezovala prakticky výhradně negativně.²⁴ Připojme do této podkapitoly na její závěr také Baumanovy úvahy o vývoji vzdělání, kdy má za to, že vzdělávání je v krizi. Jako její možné kořeny vidí krizi vzdělávacích institucí, které již neodpovídají současné době, a zjevně předpokládá potřebu důkladné revizi pojmových rámců, se kterými vzdělávací instituce pracují. Toto zároveň Bauman považuje za „ten nejtěžší a nejvražednější úkon, na který myšlení může narazit.“²⁵ Je o to

---

²³ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 138.

²⁴ BAUMAN, *Zygmunt Bauman: humanitní vědec v postmoderním světě: rozhovory o umění života, vědě, životě umění a dalších otázkách*, s. 99.

²⁵ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 152.

těžší, že podle Baumana největší dovednost pro život, kterou mohou postmoderní lidé získat, je zbavování se starých návyků a dovedeno k (prý) dokonalosti a „návyk pracovat bez jakýchkoliv návyků“!²⁶ Plyne z toho snad, že je zapotřebí pružně a jaksí nezávisle „flexibilně“ reagovat v každé situaci zas a znovu nově, jako kdyby nebylo s výhodou mít některé postupy prostě zmechanizované? Do krajnosti dovedeno, toto se zdá být opravdovým vrcholným kouskem doby tekuté!

Zkusme se však na závěr pojednání o Baumanových pojmech a specifických tématech pomyslně vrátit na spodní stupeň Maslowovy pyramidy. Účelem bude nastínit, co si Bauman myslí o smíšených bodech nakupování a lidském zdraví. Nakupování mělo v minulosti význam prostý ten, že člověk si šel koupit to, co potřeboval. Opravdu potřeboval. Věci pro radost si občas pořídil také, ale již v menším množství. Dnešní nadvýroba se však přímo pokouší nutit výrobky proto, že jsou vyrobeny bez potřeb odbytí. Kapitola *Poříd'te si auto, abyste mohli cestovat*²⁷ se vztahuje k principu roztáčení spotřebitelské spirály, kdy levná výroba automobilů ve Fordových a následnických pásových výrobnách vnukne občanovi myšlenku v duchu uvedeného hesla, a tím ho nepřímou k dalším potřebám, o kterých dosud nevěděl, že je vlastně má, a žil si tak vcelku spokojeně. Pochopitelně také k dalším výdajům, na které si musí nějak dále vydělat. Výroba navíc vyrábí stále lepší a výkonnější věci a typy, jak jsme již zmínili v paralele o vztazích. Proč se však nakupování vymyká stále více svému původnímu praktickému účelu, Bauman vysvětluje tak, že se jedná o nutkové projevy až exorcismus, které mají svůj původ v zahánění nejistoty a hrozby nestálosti. Nakupování se tak stává denním rituálem, který sice neplní účel sám o sobě, ale jeho uskutečňovaná technika přesvědčuje provádějícího o tom, že pokud stále existuje, je boj s přízraky a úzkostmi

---

²⁶ BAUMAN, *Individualizovaná společnost*, s. 150.

²⁷ BAUMAN, *Tekutá modernita*, s. 96.

oprávněný a účinný.²⁸ Srovnáme-li, co o rituálech a ceremoniích říká Han, může z toho plynout, že právě rituál nakupování je jedním z těch, co se jako nově vytvořený drží, protože u něj převažuje první část z: „Rituály a ceremonie mají svůj specifický čas, svůj vlastní rytmus a takt. Společnost transparence odbourává veškeré rituály a ceremonie, protože ... stojí v cestě urychlení koloběhu informací, komunikace a produkce.”²⁹ Co si většinou koupit nelze, je dobré zdraví, přesto v postmoderní době často přistupujeme k péči o zdraví podobně nutkavě, jako je tomu u nakupování. Bauman nás ujišťuje, že pochopitelně ani norma našeho zdraví není výjimkou v celkovém stavu vážného otřesu a křehkosti statutu norem veškerých v tekuté době. Dále zde Bauman užívá pojmu, že se péče o zdraví mění v „permanentní boj s nemocí”, zabývá se také iatrogenními nemocemi, tedy nemocemi, které vznikly jako odezva na v minulosti uskutečněné léčebné postupy. Dále Bauman dodává, že do starosti o zdraví se začínají mísit prvky fitnessu, a působí tak mnoho - patrně úplně zbytečných, snad hypochondrických - úzkostí. Bauman také cituje Ivana Illiche, který hovoří o přehnané starosti o zdraví jako o přehnaném patogenetickém faktoru.³⁰ Je to ovšem jenom další doklad toho, jak doba tekutá v důsledku (z)boření starých pravidel nutí lidi hledat v nejistotě, která ji provází, nové strategie a techniky, jak se pokusit dobrat aspoň nějaké jistoty. Na samý závěr zmiňme dvě Hanovy myšlenky k tématu zdraví. Ten bude autorem následujícím a předáme mu takto pomyslnou štafetu. Obě myšlenky se jeví jako potvrzení myšlenky F. Nietzscheho o zdraví jako velké bohyni. V první se říká a stupňuje, že: „Obhajoba holého života se dnes stupňuje směrem k absolutizaci a fetišizaci zdraví. Moderní rab je upřednostňuje před

---

²⁸ BAUMAN, *Tekutá modernita*, s. 131.

²⁹ HAN, Byung-Chul. "Společnost transparence", in *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016, s. 71 – 131, zde s. 107.

³⁰ BAUMAN, *Tekutá modernita*, s. 126 - 128.

suverenitou a svobodou.”³¹ Vystupňování až na vrchol je pak obsaženo v myšlence druhé: „Zdraví je nové božstvo.”³²

2.4 Recepce Baumanova díla

V této části si v krátkosti uvedeme, co o Baumanovi píše výběr několika vědeckých článků, které byly uveřejněny ve druhém desetiletí dvacátého prvního století. Články jsou řazeny chronologicky.

První příspěvek byl přednesen na mezinárodní konferenci v Ósace v roce 2012, týkal se etiky a globalizace v Baumanově díle, jeho autorem je Bregham Dalgliesh z tokijské university. Kromě toho, že promlouvá o etických problémech a škodách, které vznikají v době tekuté, definuje kritické otázky pro tuto dobu a vidí Baumanův aktuální přínos v tom, že Bauman zobrazuje radikální tekutost ve světle dnešních morálních měřítek. Bauman podle autora článku předvídá možné dopady doby tekuté ještě předtím, než je možné je vůbec zakusit.³³ V druhém příspěvku se také Dušan Pavlů z trnavské univerzity o Baumanovi zmiňuje velmi pochvalně, má za to, že pro české akademiky je Baumanovo jméno pojmem „ze sféry sociologického nebe” již od šedesátých let minulého století. Osobní setkání s Baumanem při jeho přebírání čestného doktorátu trnavské univerzity v roce 2014 reflektuje překvapení, že Bauman, ač ve věku kmetském, působil živě, energicky a jiskrně. Autor článku zmiňuje zásadní Baumanův vliv na sociologii a zmiňuje jeho časté citování v jiných dílech, vyzdvihuje působení v oblasti studia negativních jevů soudobého

---

³¹ HAN, Byung-Chul. "Agonie Eróta", in *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016, s. 207 – 255, zde s. 227.

³² HAN, Byung-Chul. "Vyhořelá společnost", in *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016, s. 49 – 70, zde s. 70.

³³ DALGLIESH, Bregham. "Ethics and globalisation in the work of Zygmunt Bauman", In IAFOR International Advisory Board (eds.), *Trust: Proceedings of the 2nd Asian Conference on Ethics, Religion and Philosophy*. Osaka: The International Academic Forum, 218-229.

globalizovaného světa.³⁴ Třetí článek z roku 2015 od autorů Petera W. Walshe a Davida Lehmana z cambridgeské univerzity se zaměřuje na problematické prvky v Baumanově učení. Autoři v něm sice uznávají Baumana jako jednoho z nejvýznamnějších světových společenských analytiků, uznávají, že Baumanovo učení je nezávislé na dlouhodobě ustálených konvencích, vyslovují však pochybnost nad jeho čerpáním dat z mnohdy podle autorů obskurních zdrojů, hovoří dokonce o používání „pseudodat“, chápou to jako druhý extrém v oboru, kde se obvykle nedá na příliš exaktní data dosáhnout. Ptají se dále, jak mohl Bauman některé své poznatky napsat a pak vydat.³⁵ Další článek z téhož roku 2015 se zabývá porovnáním myšlení Ignáce z Loyoly a jezuitských hodnot právě s Baumanovými myšlenkami. Napsal ho Andrew Gustafson, profesor creightonské katolické university v Nebrasce. Oceňuje Baumanovu výstižnou charakteristiku doby tekuté, jež lidi nechává ve strachu a nechává jim příliš malou naději. Autor jako stoupenec jezuitských hodnot vidí jejich velkou spřízněnost s Baumanovou kritikou tekuté doby a vidí je rovněž kontrastovat s vývojem této doby. Zároveň autor věří, že Baumanem popisovaný posun od tradičního řádu k „pořádku“ tekutému nebude mít zásadní vliv.³⁶ Příspěvek další je od Filipa Carreira da Silvy z lisabonské university, který ho vydal v reakci na Baumanův odchod z tohoto světa. Shrnuje v něm Baumanův život se zvláštním zřetelem na vývoj od pevné modernity k modernitě tekuté. Jakkoli modernita pevná představovala rizika vzniku totalitních společností jak skutečných, tak té fiktivní, kterou popsal Orwell v románu *1984*, rizika modernity tekuté spočívají rovněž v rizicích bruslení na tenkém ledě, a to směrem jednak ke konzumním závislostem,

---

³⁴ PAVLŮ, Dušan. "Zygmunt Bauman - doctor honoris causa Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnavě". *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50:1 (2014), s. 153 – 155.

³⁵ WALSH, Peter a Daniel LEHMANN. "Problematic elements in the scholarship of Zygmunt Bauman".

³⁶ GUSTAFSON, Andrew. "Zygmunt Bauman and Ignatius: Jesuit Values and Higher Education in an Age of Liquid Modernity". *Jesuit Higher Education Journal* 4:2 (2015): s. 57 – 70.

jednak k zaměnění svobody za pouhou identitu.³⁷ Další příspěvek v souvislosti s Baumanovým odchodem napsal rovněž v roce 2017 Dennis Smith, který Baumana označuje za dobrého vojáka, shrnuje jeho život a v závěru vyslovuje přesvědčení, že v posledním desetiletí svého života se Bauman stal jedinečným prognostikem - možno říci prorokem - morálního vývoje společnosti. Smith rovněž vyzdvihuje Baumanovu myšlenku o potřebě právě v době tekuté uhlídat „být vodotěsným“.³⁸ Z loňska připomeňme inspiraci konferenčního příspěvku Mariose Hadjianastasis z birminghamské university, jenž hovoří o Baumanem inspirovaném riziku vzájemného tekutého provázání studentů jakožto příjemců i rovněž výsledného produktu současného školství.³⁹ V závěrečném příspěvku se výjimečně proti proudu času vrátíme do roku 1985 - u příležitosti Baumanových osmdesátin – kdy Miloslav Petrusek, mimo jiné překladatel Baumana do češtiny, charakterizuje Baumana jako toho, od něhož se vzdělávaly dvě generace československých sociologů při řádné obnově tohoto oboru u nás, přiznává Baumanův přínos československé sociologii minulého století, přiznává mu tituly „vzácný přítel Československa a „myslitel ‘epochy vykořenění bez zakořenění’“. Zakončíme tuto kapitolu přímým citátem: „Nabízí nám ve svých knihách osobitý nástroj ostrého, protože poučeného vidění moderního a postmoderního světa, naší ‘tekuté modernity’. která je nám osudem i výzvou.“⁴⁰

---

³⁷ DA SILVA, Filipe Carreira. "Remembering Zygmunt Bauman (1925-2017)". *Análise Social* 52:1 (2017): s. 221 – 227.

³⁸ SMITH, Dennis. "The Fateful Adventures of the Good Soldier Bauman. An Appreciation of Zygmunt Bauman (1925-2017)". *Historická sociologie* 9:1 (2017), s. 9 – 18.

³⁹ HADJIANASTASIS, Marios. "Students as Consumers, Students as Product in the Age of Liquid Modernity: a Critical Appraisal Through the Lenses of Zygmunt Bauman and Critical Pedagogy". *SRHE Annual Research Conference 11 - 13 December 2019, 2019*.

⁴⁰ PETRUSEK, Miloslav. "Prof. Zygmuntu Baumanovi k 80.narozeninám". *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 41:4 (2005), s. 693 – 697.

2.5 Baumanův přínos sociální práci

Bauman upozorňuje na rizika individualismu, upozorňuje na nebezpečí rozpadu struktur, které nejsou podle něho nahrazovány ničím, co by mohlo mít v dlouhodobém horizontu dobrý smysl, ale co má jakýsi smysl pouze krátkodobě a co působí sice v zájmu jednotlivce, ale nebere už ohled na zájmy společnosti. Společnost se jejich vlivem rozdrobuje až rozpadá. Bauman byl jedním z prvních, kdo na tato rizika začal upozorňovat, když viděl dále, než jeho často krátkodobými výhodami okouzlení současníci, kteří příznaky doby tekuté často neváhali ztotožňovat s pokrokem a rozvojem svobody. Bauman pomáhá odhalovat kořeny toho, proč se lidem dneška nedaří navazovat žádoucí vztahy, proč je pomalu, tekutě přestávají považovat za důležité, a proč nejsou spokojení, ač jsou materiálně zabezpečeni.

3. Byung-Chul Han a *homo digitalis*

V této kapitole se budeme zabývat dílem korejského filosofa žijícího v Německu.

3.1 Život a dílo

Byung-Chul Han se narodil roku 1959 v jihokorejském Soulu. V osmdesátých letech minulého století přesídlil do Spolkové republiky Německo. Vystudoval zde německou literaturu a katolickou teologii. Disertační práci o Martinu Heideggerovi obhájil na universitě ve Freiburgu. V roce 2000 nastoupil na filozofickou fakultu Basilejské university, kde také habilitoval. V letech 2010 až 2012 potom působil opět v Německu, a sice na Staatliche Hochschule für Gestaltung v Karlsruhe. Poté přešel na Univerzitu umění do Berlína vyučovat filozofii a kulturologii.

V českém jazyce vyšla Hanovi dosud pouze jediná souborná kniha, a to *Vyhořelá společnost*.

Jedná se o vydání pěti Hanových knih v jednom svazku, pojmenované podle jedné z nich. Jednotlivé tituly se jmenují *Společnost únavy*, *Vyhořelá společnost*, *Společnost transparence*, *V digitálním roji* a *Agonie Eróta*.

Z jeho knih vydaných v němčině lze dále jmenovat také *Psychopolitik: Neoliberalismus und die neuen Machttechniken* (2015), *Gute Unterhaltung* (2017), *Topologie der Gewalt* (2017), *Die Austreibung des Anderen Gesselchaft*, *Wahrnehmung und Kommunikation heute* (2017).

3.2 Západní kultura a amorfní struktury

Výběr Byung-Chul Hana do trojice „Zygmunt Bauman - Byung-Chul Han - Anna Hogenová“ je nutno opět chápat nikoli izolovaně, ale opět v rámci celé této trojice. Han zde má své místo nejprve proto, že je fenomenologem, posléze proto, že má zkušenost z asijské i evropské společnosti, což jeho dílu může dávat specifický úhel pohledu, a to přesto, že jeho dílo reaguje na vývoj společnosti jenom evropské a svou někdejší zkušenost alespoň přímo nikam neprezentuje. Han je z trojice představovaných autorů nejmladší. S Baumanem má společný analytický charakter díla, které z většiny výstižně popisuje stav soudobé společnosti, přičemž řešení tohoto stavu nabízí méně. Jeho síla tedy spočívá v popisu a pojmenování příčin, které vedou k rozpadu někdejšího řádu a hodnot společnosti, které jsou nahrazovány něčím do značné míry amorfním, u kterého nelze s velkou jistotou předvídat další vývoj. Dá se také vyhodnotit, že ze všech tří autorů pracuje Han s nejpřirozenějším jazykem, který je základem diakonického jazyka a komunikace a úspěšnosti sociální práce.

3.3 *Homo digitalis*, pozitivita, výkon a digitální roj

Obdobně jako Bauman pracuje také Han s určitou typologií lidí doby postmoderní společnosti. Od Hannah Arendtové přejímá termín *animal laborans*, který ovšem v podmínkách nové společnosti, kterou Han nazývá „společností výkonu“. Dnešní *animal laborans* dle Hana rozhodně není pasivní, ale naopak hyperaktivní, ale také hyperneurotický. Je též obdařen egem až k prasknutí, je „vším jiným, než čímsi animálním“⁴¹. Tyto vlastnosti dává Han tamtéž do souvislosti s moderní ztrátou víry. Víry nikoli jen v Boha, ale také víry v realitu. To je podle Hana to, co dělá život současníka radikálně pomíjivým, protože nic nedává příslib trvání a stability. To, že je potom člověk

---

⁴¹ HAN, Byung-Chul. "Společnost únavy", in *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016, s. 5 – 48, zde s. 27.

hyperaktivní, z toho vcelku logicky vyplývá, vždyť člověk, který nemá a ani nechce mít Boha, kterému by mohl důvěřovat, že se o něj stará a postará, třebaže to neznamena pasivní přihlížení a víru v osud, se opět docela samozřejmě musí postarat sám o sebe a musí se tedy jaksepatří „ohánět“.

„Musí-li“ řešit věci, které dřív mohl ponechat s důvěrou na Bohu, je vystaven mnohým úzkostem a protikladným tendencím. Není tedy s podivem, že se zvýšenou hyperaktivitou jde ruku v ruce i zvýšená neurotičnost. A postaví-li se člověk sám na místo Boha, vyplývá z toho, že nejméně na začátku procesu jeho ego musí mít dost síly a být nadále patřičně přiživováno. Dalším termínem, který Han používá, je *homo sacer*,⁴² tedy člověk posvěcený, ale též kletý. Tento termín Han vysvětluje v obou jeho zdánlivě protikladných významech. Za *homines sacri* považuje totiž všechny lidi, neboť jsme všichni společností výkonu tlačeni na úroveň holého života. To na druhou stranu odhaluje posvátnost tohoto života, který je nezbytný zachovat za každou cenu, a je to také v souladu s prvotním výskytem vyobcování Kaina kvůli bratrovraždě, kterého však zároveň Hospodin v Gn 4, 15 chrání proti samozvanému soudu, když mu odpovídá: „Ale Hospodin řekl: ‚Nikoli, kdo by Kaina zabil, bude postižen sedmeronásobnou pomstou.‘ A Hospodin poznamenal Kaina znamením, aby jej nikdo, kdo ho najde, nezabil.” Dalším specifikem doby „společnosti výkonu“ podle Hana je, že bourá dosavadní rozdělení společnosti na pány a podřízené. Výsledkem tohoto zbourání ovšem rozhodně není svobodná společnost, ale transformace do jiné podoby nesvobody, kterou je sloučení obou rolí do jedné. Zde Han zároveň používá další termín pro takovou společnost: „Dialektika pána a raba ... vede mnohem spíše ke společnosti práce, v níž je pán zároveň i lopotícím se rabem. V této společnosti nátlaku si každý nosí svůj pracovní tábor s sebou.”⁴³ Na tomto místě Han dále uvádí

---

⁴² HAN, "Společnost únavy", s. 28 - 29.

⁴³ HAN, "Společnost únavy", s. 29.

sloučení dokonce dvou dvojrolí, a sice vězně i dozorce, oběti i pachatele. Plyne z toho, že člověk si může za takové smísení a zrelativizování protichůdných figur sám, právě proto, že se postavil na místo Boha, kterému sdělil, že ho nepotřebuje více? Na tomto místě vyjádřeme názor současného českého teologa a etika: „Starověký člověk říká, že bohové jsou to, co lidé uctívají. To je velmi moudré. Kdyby sem ten starověký člověk přišel a prošel se tady, řekl by, že pro nás jsou bohové moc, peníze, sex, dobré jídlo.”⁴⁴ Aneb dle Marka Orka Váchy v souladu s C. G. Jungem na místo Boha přiletěli běsi. Podotkněme k tomu, že běsi, jež na svém původním místě běsy nejsou a plní užitečnou roli, ale roli běsů začnou hrát až, pokud se dostanou na místo, na něž opravdu „nemají kvalifikaci”, což je poznatek, který se zdá být hodný zevšeobecnění nejen pro dobu, která se vyznačuje relativizací a směřováním, ale platil zajisté i v dobách předešlých. Han potom zdůrazňuje, že *animal laborans* společnosti nátlaku se svým vnitřním stavem neliší od *muselmanna* koncentračního tábora (třebaže dobře živeného a někdy dokonce přímo otlého), který je zároveň i žalárníkem. Podle Hana totiž vykořisťování, spíše však (sebe)vykořisťování, je možné i bez jakékoli nadvlády.⁴⁵

Han také polemizuje s McLuhanovým pojmem *homo electronicus*, který je člověkem davu. Han tuto myšlenku rozvíjí do typu *homo digitalis*, který ovšem členem davu podle Hana být nemůže, protože seskupení, ve kterém se *homo digitalis* sdružuje, nemá duši ani ducha. Han toto seskupení nazývá digitálním rojem, kdy jeho člen není sice nikým, je však někým, jenž se jenom vystavuje na odív a usiluje o pozornost, přičemž jeho nejdůležitější činností je neustálá práce na úpravách vlastního profilu. Je také někým vtíravým, kdo je s ostatními

---

⁴⁴ VÁCHA, Marek Orko a Renata KALENSKÁ. "Společnost přestala mít důvod, proč žít. Shodili jsme Boha z trůnu a místo něj tam posadili moc, peníze, sex a jídlo, říká kněz Vácha". *N Media a.s.*, 8. 1. 2019.

⁴⁵ HAN, "Společnost únavy", s. 29.

v seskupení nakupen bez shromáždění.⁴⁶ Člověk budoucnosti pak podle Hana bude *homo ludens*, hráč, který bude pouze poklepávat prstem na obrazovku svého digitálního přístroje a kterému budou atrofovat ruce. *Homo ludens* vystřídá na zemi toho, kdo byl *homo faber*, člověk řemeslný.⁴⁷ Na tomto místě můžeme připomenout a rozšířit srovnání s Baumanem a jeho společností lovců, kdy Han sděluje: „Novodobí lovci ... se nevystavují při tom nebezpečí, protože informace loví pomocí myši.“⁴⁸

Další důležité pojmy, které Han používá, se už netýkají typologie lidí. Jsou to pojmy „pozitivita“ a „negativita“. Pozitivitu můžeme definovat zhruba jako výlučné používání metod a strategií s pozitivním nábojem, kde není žádného místa pro náboj negativní. Ten je v pozitivitě hodnocen jako nežádoucí a rušivý moment. To znamená, že například smutek je nežádoucí, neboť v pozitivistické společnosti se všichni stále mají usmívat - být *keep smiling*. To také znamená, že kritika je nežádoucí, protože v pozitivistické společnosti má každý svůj názor, který je legitimní. To však dále znamená, že pozitivistická společnost přestává rozlišovat pravdu a lež, protože obviňovat někoho ze lži je přece tolik negativistické. Negativita a pozitivita však tvoří nerozlučnou dvojici, kde negativita má sloužit jako jakýsi strážce cesty k pozitivním hodnotám. Zde se dá s úspěchem přiřadit příměr z automatizační regulační techniky, kde záporná zpětná vazba (zde terminus technicus) slouží k tomu, že udržuje elektrický obvod v určitých mezích v rovnováze tak, že dojde-li stav obvodu na hraniční mez, zpětná vazba sepne a vrátí obvod do kýžených mezí a tím do stability. Naproti tomu kladná zpětná vazba může v takovém obvodu způsobit opak, když neustálým zvyšováním odchylky způsobí jeho spirální nestabilitu, která nutně vede k nefunkčnosti obvodu. Přívlastek „kladný/-á“ prostě vždy

---

⁴⁶ HAN, "V digitálním roji", s. 146 - 147.

⁴⁷ HAN, "V digitálním roji", s. 167.

⁴⁸ HAN, "V digitálním roji", s. 174 - 175.

neznamená „hodný/-á“ a „záporná/-ý“ vždy neznamená „ošklivá/-ý“. Stejně tak by se – do krajnosti dovedeno – jevila snaha jaderných fyziků o to, aby vytvořili atom bez elektronů, tj. bez záporně nabitých částic, když by byli prohlásili, že jedině atom výhradně s protony, tj. kladně nabitými částicemi, je hoden své existence a je na člověku postmoderní doby, aby konečně takový záměr uskutečnil. Problém by vznikl takřka okamžitě, přestal by totiž fungovat elektrický proud, tok volných elektronů. Hnutí pod heslem „ pryč s elektrony “ by úspěch patrně neslavilo. Jak však hovoří o pozitivitě a negativitě Han? Označuje počínající toto nové století za pomoci nemocí, které jsou s ním masově spojeny. Deprese, ADHD, hraniční porucha osobnosti či syndrom vyhoření podle Hana patří k infarktům (nikoli tedy infekcím), které mají spouštěč v přemíře pozitivit.⁴⁹ Han jde však ještě dále, když přemíru pozitivit přesunuje k „ násilí pozitivit “. To podle něj pramení z nadprodukce, nadměrné výkonnosti a nadměrné komunikaci. Potíž je v tom, že proti němu nemáme imunologickou pomoc, Han navíc ještě přirovnává přemíru pozitivit k nádorovému bujení a parafrázuje Kanta, když říká, že existuje skryté příbuzenství mezi virtualitou a viralitou.⁵⁰ Další nebezpečí upřednostňování pozitivit před negativitou vidí Han v tom, že společnost, jež se zakládá na pozitivitě, se zároveň nutně musí odklánět od hermeneutiky a dialektiky, protože jsou spojeny s negativitou. Táž společnost navíc dle Hanova sdělení nijak nepřipouští negativní pocity. Vytěšňuje tedy například i utrpení a bolest. A spolu s nimi vytěšňuje také ducha, protože ten je spojen s negativitou a navíc je pro společnost pozitivit pomalý a to s pozitivistickým kvapem a lovem nejde dohromady.⁵¹ Zmíním zde staré turecké přísloví, že spěch vynalezl ďábel a staré latinské *festina lente*. Pozitivistická společnost si však nemůže dovolit nikde prodlévat. Příkladem posvátných hodnot, které mají být také

---

⁴⁹ HAN, "Společnost únavy", s. 7.

⁵⁰ HAN, "Společnost únavy", s. 12.

⁵¹ HAN, "Společnost transparence", s. 78.

zpozitivněny, je láska. Ta se podle Hana zpozitivňuje na sexualitu, protože sex je výkon.⁵² A tomu jedinému společnost positivity a výkonu rozumí, vše ostatní je pro ni nepotřebné, protože není jednak změřitelné, jednak přepočitatelné. Z toho tedy také plyne, že pozitivistická společnost dokáže porozumět jen tělu, jen jeho prožitky se zabývat a podle jeho potřeb vše směřovat. Jako by duch, ale také i duše jako nepotřebně negativistické měly přestávat existovat - a možná jen zdánlivě paradoxně - v době trojrozměrných až čtyřrozměrných kin člověk naopak měl být redukován pouze na bytost jednorozměrnou. Asi nechceme příliš slyšet, že v Ř 8, 26: „... sám Duch se za nás přimlouvá nevyslovitelným lkaním.” a kupříkladu také v 1K 13, 12: „Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všecko poznání, ano, kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem.” Ano, lkaní podle pozitivistické teorie patří k tomu nepatříčně negativistickému, co zdržuje například takový výkon, jakým je například přenesení hory. Kdybychom o to ovšem stáli, přenést hory prý už podle starého přísloví umí láska. Médiem ducha je podle Hana ticho, kdežto nové komunikační prostředky způsobují hluk.⁵³ Je-li výše uvedena slovní hříčka „vir(tu)alita”, je snad možné toto místo zdánlivě odlehčit slovní hříčkou jinou, že slovo „hluk” se v českém jazyce skrývá ve slově jiném, a sice: hlu(pá)k jako ten, který je v rozporu s tichem ducha. Mezi negativistické pojmy patří také příkazy a zákazy, kterých se společnost výkonu podle Hana postupně zbavuje a má z toho pocit, že tímto způsobem ze sebe vytváří společnost opravdu svobodnou.⁵⁴ Mezi způsoby, jak se toho snaží dosáhnout, patří požadavek transparentnosti. Transparentními se totiž věci, jak popisuje Han, stávají, jsou-li zbaveny veškeré negativity, jsou-li vyhlazeny a vyrovnány, když se dá vyčíslit jejich cena jakožto vyčíslitelná položka, přitom úplně

---

⁵² HAN, "Agonie Eróta", s. 78.

⁵³ HAN, "V digitálním roji", s. 155.

⁵⁴ HAN, "Vyhořelá společnost", s. 52.

transparentním může být pouze stroj. Zdá se však, že pozitivistická společnost vyvíjí postupný tlak na to, aby se z lidí stávaly součástky či funkční prvky systému. V tom podle Hana spočívá její násilí.⁵⁵ Vynořuje se zde paralela, zda u každých společenských změn jsou v alespoň nějaké míře přítomny ideály, které se pak postupně mění v každodenní rutinu a chod společnosti je potřeba stále více udržovat proti vůli jejích občanů. Otázkou by pak mohlo být, zda je tomu tak i s počátkem oficiálně nikdy nevyhlášené společnosti výkonu a jejích ideálů, jež se mnohem spíš začaly paralelně, bez zjevných vůdců, šířit po sítích. Po těch sítích, kam jsou denně dodávány bezpočty, tuny a terrabyty diskusních příspěvků, které působí zdánlivě svobodně, jednak ovšem také splňují požadavky na transparentnost, když neskrývají ani ty nejintimnější záležitosti. A stejná, ne-li větší počitatelná množství fotografií. Fotografií digitálních, které jsou velmi pozitivistické, protože, jak trefně odhaluje Han, nemají negativ, jsou ryzí pozitiv. Jsou podle Hana spojené s životem stále se více zbavujícím negativy, jsou transparentní.⁵⁶ Digitální fotografie také nepodléhá zkáze, zachycuje stále stejně, je snad tedy také spíše jednorozměrná? Je-li však již výše uvedený poznatek o nechuti k prodlévání pravdivý, což dotvrzuje také Hogenová, říká-li:

... filosofové tak varují před spěchem. Naše doba nenávidí prodlévání u věcí, pociťuje prodlévání jako bytostnou ztrátu. Vše musí být rychlé, instantní, vše se musí stávat rychleji a rychleji, tomu říkáme pokrok. ... Všichni jsme v běhu.⁵⁷

Můžeme si zde položit otázku, co dále odlišuje fotografii digitální od někdejší fotografie klasické, a dojít k odpovědi, že to může mimo jiné být způsob uchovávání a prezentace. Tištěné klasické fotografie byly přístupné v albech, ke kterým měla přístup jen daná rodina spolu s jejími známými, kterým byla

---

⁵⁵ HAN, "Společnost transparence", s. 73 - 75.

⁵⁶ HAN, "Společnost transparence", s. 84 - 85.

⁵⁷ HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 239.

rodinná alba otevřena. U digitálních fotografií je to jiné. Pořizuje se jich nesrovnatelně větší množství a řadu z nich pořizující vidí poprvé a naposled poté, co je pořídil. Netisknou se většinou, ale jsou uschované v pamětech strojů. A můžeme si zde položit další otázku, co odlišuje běh naší doby od běhu žalmisty, který v Ž 119, 32 sděluje Hospodinu, že: „Poběžím cestou tvých přikázání, dal jsi mému srdci volnost.” a také od běhu Pavlova v 1K 9, 24 - 26:

Nevíte snad, že ti, kteří běží na závodní dráze, běží sice všichni, ale jen jeden dostane cenu? Běžte tak, abyste ji získali! Každý závodník se podrobuje všestranné kázni. Oni to podstupují pro pomíjitelný věnec, my však pro věnec nepomíjitelný. Já tedy běžím ne jako bez cíle; bojuji ne tak, jako bych dával rány do prázdna.

My však často běháváme, aby se nám podařilo nasbírat velké množství materiálu pro (sebe)prezentace v transparentním sdílení sebe sama s druhými. Je však naše sdílení pravdivé, vybíráme-li na profily fotografie, které nás představují samozřejmě v tom nejlepším světle a na odiv druhým, především však vystavovatelům samým? Han jasně sděluje, že: „Transparence a pravda nejsou identické.”⁵⁸ Han dále představuje rizika, které podle něj má nutkání stavět se na odiv. Přípravuje nás podle něj o naši vlastní tvář, přičemž nevidí jako hlavní problém značné počty obrazů, ale „ikonické nutkání stát se obrazem”.⁵⁹ Opět snad člověk cítí potřebu být zobrazován jako Bůh? Vizualní komunikaci pak dále považuje Han za nákazu, se kterou jsou dále spojena povrchní hodnocení typu *I like*. Na jiném místě Han spolu s Barthesem odlišuje tento povrchní úsudek *I like/I don't* - rodu *to like* namísto rodu *to love* - u typu obrazů, které postrádají vznětlivost nebo vášně, tedy další atributy negativity, které se do pozitivivity nehodí. Mezi tyto typy obrazů řadí například také

---

⁵⁸ HAN, "Společnost transparence", s. 82.

⁵⁹ HAN, "Společnost transparence", s. 88.

pornografii a označuje za více či méně pornografické také veškeré mediální obrazy.⁶⁰

Další oblast, o kterou se Han ve svých dílech zajímá, je ekonomická. Tlak, který společnost směřuje na výkonnost, jsme si již nastínili. Nebylo však dosud řečeno příliš o podstatě, jakou vidí Han u současných ekonomických struktur. Každopádně, a to i ve shodě s Baumanem, říká, že společnost disciplinární, kterou takto popsal Michel Foucault, už nefunguje. K Foucaultovu popisu přitom patřily špitály, ústavy pro choromyslné, žaláře, kasárny a fabriky jako příklady institucí spojených se společností řádu. Dnešními „institucemi“ pak podle Hana jsou fitness centra, kancelářské věže, banky, letiště, nákupní galerie a genetické laboratoře. Není mezi nimi tedy nic ze zemědělské ani výrobní sféry, reprezentují společnost konzumu, jež svůj výkon odvozuje už od jiných hodnot než zemědělské a průmyslové velkovýroby, kterou má dávno od dob Fordových dávno zvládnutou a kterou hledí stále více mechanizovat a snižovat počty pracujících v těchto odvětvích. Také z tohoto důvodu zde můžeme zařadit snad užitečný exkurs k Baumanovi: „Vládě zaměřené na prospěch svých voličů nezbyvá než kapitál úpěnlivě prosit a spíše ho přemlouvat než nutit, aby vstoupil, a jakmile tak učiní, vybudovat mu do nebe šplhající kanceláře, ...”⁶¹ Národní vláda tedy musí prosit mezinárodní kapitál a pak mu na vlastní náklady vybudovat nějakou tu Hanovu kancelářskou věž mimo jiné proto, aby bezprostředně odvrátila riziko masovější nezaměstnanosti například Baumanem jmenovaných Reichových dělníků co čtvrté kategorie (ze čtyř) pracujících, těch, „co jsou připoutaní k montážní lince nebo k počítačovým sítím a automaticky fungujícím přístrojům jako jejich dohled”.⁶²

---

⁶⁰ HAN, "Společnost transparence", s. 102 - 105.

⁶¹ BAUMAN, *Tekutá modernita*, s. 239.

⁶² BAUMAN, *Tekutá modernita*, s. 242.

Závěrem si zdůrazněme ještě fakt, který Han uvádí na příkladu z politiky. Požadovaná transparentnost má na politiku vliv ochromující, protože: „Pokud se vše stane ihned veřejným, stane se politika nevyhnutelně krátkodechou, krátkodobou a degeneruje na pouhé žvanění”.⁶³ Zatím národní vlády ještě zpracovávají dlouhodobé plány, jako je například Národní investiční plán České republiky 2020 - 2050, avšak podle Hana tamtéž budoucnost nepatří mezi atributy transparence, která se zabývá výhradně přítomností. Han potom potvrzuje na jiném místě k fenoménu budoucnosti, že: „Budoucnost při tom zakrňuje na optimalizovanou přítomnost.” A dodává myšlenku, která si zasluhuje zvláštní pozornost: „Totalizace přítomnosti ničí časově podmíněné druhy jednání jako jsou zodpovědnost nebo slib.”⁶⁴ Tato myšlenka se opravdu netýká jen politiky, třebaže se tam zcela uplatní také, vždyť politici jsou zástupci národa. Míří však s nepřekvapující měrou k lepšímu pochopení jednání a vzorců některých klientů, se kterými přichází do styku sociální práce.

3.4 Recepte Hanova díla

V této části si opět v krátkosti představíme výběr z několika vědeckých článků, které se zaměřují na Hana. Články byly uveřejněny ve druhé polovině druhého desetiletí dvacátého prvního století. Jsou řazeny chronologicky.

První příspěvek napsal Jeremy Bell z trentske university. Obsahem příspěvku je průřez několika Hanovými knihami se zaměřením na klíčové pojmy - například *labor camp* či neviróvé obtíže plynoucí z doby tekuté. Bell zdůrazňuje Hanovu myšlenku o tom, že naše zaujetí produktivitou nás vyčerpává a způsobuje nám vyhoření, a také o tom, že požadavek transparence je ideologií. Úplný závěr článku tkví - souhlasně s Hanem - v myšlence, že máme mít čas se zastavit a dát prostor kontemplaci, což je lepší než neustálé

---

⁶³ HAN, "V digitálním roji", s. 153.

⁶⁴ HAN, "V digitálním roji", s. 191.

„surfování.“⁶⁵ Další příspěvek se zaměřuje na knihu *Vyhořelá společnost* a jeho autorem je Rafael Sousa Santos z portské university. Všímá si mimo jiné Hanovy podobnosti s Nietzschem ohledně praktické etiky, kde oba podtrhují nedostatek metafyzických základů v morálce a rozporu, kdy člověk nedělá to, co by chtěl, ale to, co by „měl“. Autor článku - s ohledem na své působení na katedře architektury - reflektuje Hanovy postoje ke kulturním projevům lidstva.⁶⁶ Knihou *Vyhořelá společnost* se zabývá také Milan Hanyš z FHS UK v Praze, který si ve shodě s Hanem všímá často používaného požadavku transparentnosti a sdílí s Hanem jako přechod od negativity k pozitivitě, to jest k „lajkování“. Hanyš opakuje Hanovu definici svobody, která není možná bez odporu a negace, a podotýká k ní, že tento Hanův náhled na svobodu je reduktivní. Dále si Hanyš všímá podle něj přehlížení asymetrií jak transparence, tak moci. Hanův přínos oproti tomu vidí autor článku v možné inspiraci mladých lidí, kteří oproti dřívější revolučnosti jsou spíše naivně konformní k technologiím.⁶⁷ To Oriol Quintana, autor dalšího článku, se rozhodl pro porovnání díla Georga Orwella a Hanova. V jednoduchosti lze říci, že vysledoval u obou obdobné prvky, pouze s rozdílem různé technologické vyspělosti a prostředků společnosti dnešní a té před osmdesáti lety. Han se tak do jisté míry podle Quintany jeví následovníkem Orwella.⁶⁸ Další článek napsal Dan Disney, který působí na katolické universitě v Hanově rodném Soulu. Disney se zastavuje například u člověka typu *Homo digitalis*, který je předmětem Hanovy kritiky jako „klikač“, který ovládá sebe a okolí pouhým prstem na obrazovce a za pomoci novodobých technologických brýlí, které se

---

⁶⁵ BELL, Jeremy. "Against Surfing: On Lingerings with Byung-Chul Han". *Cultural politics* 13:1 (2017): s. 129 – 131.

⁶⁶ SOUSA SANTOS, Rafael. "Between exhaustion and creativity: The Burnout Society of Byung-Chul Han". *U3 – UrbanisticaTre* 7:9 (2019).

⁶⁷ HANYŠ, Milan. "O Hanově společnosti transparence: Nad knihou Byung-Chul Hana „Vyhořelá společnost“". *Filosofický časopis*, 65:3 (2017), s. 437 – 448.

⁶⁸ QUINTANA, Oriol. "Orwell's penultimate prophecies in *Coming Up For Air* (1939). A comparison with Byung-Chul Han's work". *Astrolabio. Revista internacional de filosofía* 20 (2017), s. 269 – 287.

stávají jeho součástí. Disney zdůrazňuje Hanovu myšlenku, že v takových podmínkách se začíná dařit odcizení, pasivité, agresivité a také dozoru. Jako by se kruh, který chtěla postmoderna rozetnout, opět uzavíral.⁶⁹ Za zmínku stojí ještě například další články o připoutání k digitálnímu táboru od k dundeeské universitě příslušné Natashi Lushetich⁷⁰ a o prázdnotě jednorozměrného sebe samého, jehož autorem je Srinivas Lankala z hacettepské university⁷¹, jejichž již jen názvy vystihují postavení na Hanových myšlenkách o nežádoucí zjednodušující digitalizaci člověka. Článek, který zbývá na závěr, pak napsal Finn Janning. Autor článku si - mimo jiné - všímá jednoduchosti, se kterou Han píše, což jeho dílo zvýhodňuje pro četbu pro „ne-filosofy”, však pro filosofy je nicméně k užitku stejně dobře. Podle Janninga jako dobrého průvodce dnešní dobou a pro jeho odvahu nenechat se pohltit nutkavou aktivitou výkonové společnosti.⁷²

3.5 Hanův přínos sociální práci

Han se zabývá rozpadem společnosti a změně její struktury na jakousi pseudostrukturu „digitálního roje”, ve které jsou její členové spojeni sice dobře technologicky, ale vlastně nemají nic skutečně bytostně společného. Han upozorňuje na rizika takového fungování „společnosti”, protože jsou v rozporu s přirozenými principy lidského chování a vzájemných interakcí. V současné době se široce ujímají, protože jejich podstatou je totiž příslib stále většího pohodlí a stále většího poměru zábavy nad prací. Han vidí příčinu tohoto stavu v odklonu společnosti od Boha a varuje tu před člověkem typu *homo digitalis*

---

⁶⁹ DISNEY, Dan. "Narcissification, ideology, ethics, poetry? Flânerie amid big data's *Homo digitalis*". *New Writing* 15:4 (2018): s. 452 – 465.

⁷⁰ LUSHETICH, Natasha. "Chained to the Digital Camp". *Media Theory* (10/2018).

⁷¹ LANKALA, Srinivas. "The emptiness of the one-dimension self: Byung-Chul Han's *Expulsion of the Other*". *Moment Journal* 5:1 (2018), s. 116 – 120.

⁷² JANNING, Finn. "The Philosophy of Byung-Chul Han", <https://www.themindfulword.org/2018/byung-chul-han-philosophy>.

se zakrnělýma rukama, který se zabývá tím, že loví a loví snadno, bez rizika. To vše Han vidí v rozporu s obecným lidstvím, kdy se lidé nevědomě nechávají takto postavenou společností hnát do stále vyššího výkonu, který už vlastně začíná být samoučelný, jenž slouží ponejvíce dalšímu rozvoji techniky na úkor člověka, kterého pod rouškou výhod žene od sebe samého. Podle výkonu jsou lidé nejenže hodnoceni, ale přičítají si už sami vlastní sebehodnocení od takto pokřivených měřítek.

4. Anna Hogenová a žití z vlastního pramene

V této kapitole se budeme zabývat dílem významné současné české filosofky a pedagožky.

4.1 Život a dílo

Anna Hogenová (1946) se narodila ve Flájích, dnes již kvůli vodnímu dílu neexistující obci. Na její dětství měli velký vliv prarodiče, z jejichž působení žije dle svých slov dodnes - viz na tomto místě citovou vsuvku, která v sobě obsahuje důležitou informaci o jejím formování v dětském věku v rovnováze pozitivivity a negativity: „A tam jsem vlastně vyrůstala, ale v takové lásce! Ale ne že by mě furt rozmazlovali, to vůbec.”⁷³ V mládí pak nejprve vystudovala Fakultu tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy a absolvovala potom též Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy. Její disertační práce měla téma *Hodnota a skutečnost*, další titul kandidáta věd následně obdržela za svou práci *K teoretickým a ideologickým důsledkům podstatného ve fenomenologii E. Husserla a R. Carnapa*. Její habilitační práce potom rozvíjela téma *Poznání a fenomenologie*. V současné době přednáší jednak na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, jednak je vedoucí katedry filozofie na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy. V životě si podle svých slov prošla dvěma katastrofami v podobě úmrtí syna a manžela, v těchto zdrcujících okamžicích to byla právě filosofie, která jí dokázala pomoci tyto situace zvládnout.

Hogenová napsala k fenomenologické problematice například díla *K Husserlovým pasivním syntézám*, *Jan Hus – pravda – fenomenologie*, *Intencionalita a fenomenologie*, *Současnost, dějiny, fenomenologie* či *Jsme rozhovorem*. Charakteristiky doby tekuté můžeme zachytit v dílech *K filosofii*

---

⁷³ HOGENOVÁ, Anna a Michal SLANINKA. *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*. Praha: Malvern, 2019, s. 104.

výkonu, *Čas a sebepoznání, Tekutá doba a úkol myšlení* či *Nesmíme pospíchat*. Důležitý životní princip „žít z vlastního pramene“ pak je obsažen v dílech *Život z vlastního pramene* a se spoluautorem Michalem Slaninkou v knize rozhovorů *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*.

4.2 Zkušenosti z naší země a nabídky řešení

Výběr Anny Hogenové do trojice „Zygmunt Bauman - Byung-Chul Han - Anna Hogenová“ opět dává smysl právě v rámci celé této trojice. Hogenová je zařazena kvůli své spjatosti s naší zemí a jejím dějinným vývojem od budování socialismu přes společensko-ekonomické změny na konci osmdesátých let minulého století až po současnost. Má tedy opět rozdílný úhel pohledu, čímž však zrovna tak - jako zbylí dva autoři - obohacuje a doplňuje spektrum poznatků k současné společnosti, třebaže se více orientuje na dění v naší zemi, ale ani to nelze říci s plnou jistotou, protože její poukazování na vývoj má obecnější platnost, pouze snad s některými našimi národními specifiky. Rozdílně od předchozích dvou mužů však Hogenová nejen situaci analyzuje, ale mnohem víc klade důraz na předkládání řešení. Jazyk Hogenové je složitější, přesto však na hranici dialektní srozumitelnosti.

4.3 Polemika s Descartem a život na holubičcích⁷⁴ nožkách

U Hogenové začneme jejím výkladem doby tekuté, jehož význam podtrhuje to, že Hogenová jí věnovala celý jeden titul - *Tekutá doba a úkol myšlení*. Hogenová tuto dobu charakterizuje: „Doba tekutá slévá významy slova a věci,

---

⁷⁴ Hogenová používá důsledně slovo holubiččí se dvěma č, pravidla českého pravopisu uvádějí jedno. Další text se bude držet způsobu užití podle Hogenové.

hranice činí nezřetelnými, umocňuje smutek.”⁷⁵ Nabízí se zde srovnání s Hanem a jeho myšlenkou, že pozitivistická společnost vytlačuje záporné emoce. Z tohoto vyjádření Hogenové však může plynout, že se jí to nedaří, nebo že se jí to nedaří o to více, o co více se o to snaží, protože se tak snaží porušit přirozenou rovnováhu positivity a negativity, tedy něco, co je dané. Hogenová dále ve stejném místě upřesňuje charakteristiku ve smyslu převrácení hodnot do „hodnot”, protože: „To, co bylo dříve nemyslitelné, se stává skutečným, s tak ‘drzým čelem’, že nás to přinutí netázat se, protože dostáváme strach. ... raději to nedráždit.”⁷⁶ Opět se tu hovoří o záporné emoci, a sice o strachu, co reakci na snahu tekuté společnosti vše zrelativizovat a do jednoho smísit. V daném případě už pak prakticky za použití násilí, třebaže ne fyzického, ale pojatého sofistikovaneji. Hogenová nepoužívá pro současnou dobu přívlastek „tekutá” výhradně, hovoří o ní ve shodě s předchozími autory také jako o postmoderní a hodnotí ji snad úplně nejnepříznivějším způsobem, když říká: „Říkáme tomu postmoderna, ale v podstatě jde o poušť.”⁷⁷ Poušť znamená především vyprahlost, něco, co není slučitelné se životem, a pokud ano, pak v jakémsi přežívání, kdy si musí být člověk neustále na pozoru a kdy jeho prožitky rozhodně nejsou libé. Plyne nám z toho, že ačkoliv se doba tekuté-postmoderně-pozitivistická snaží o vytěsnění všeho s negativním nábojem, výsledkem jako by často byl pravý opak, protože relativizace čehokoli s čímkoli, hlavně potom předmětů s opačnými náboji, není možná. Základní fyzikální poznatek také říká, že opačné póly magnetu se přitahují, zatímco stejné odpuzují. Reagují na sebe, ale nemohou spolu vzájemně splynout do neutrálního, které bude žádaně korektní. Hogenovou může přispět podpořit v jejím názoru, že relativizace do pouště spěje, také například ukázka

---

⁷⁵ HOGENOVÁ, Anna. *Současnost, dějiny, fenomenologie*. Chomutov: Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy, vydáno v nakladatelství L. Marek, 2017, s. 15.

⁷⁶ HOGENOVÁ, *Současnost, dějiny, fenomenologie*, s. 15.

⁷⁷ HOGENOVÁ, *Současnost, dějiny, fenomenologie*, s. 10.

z divadelní hry, kdy je zrelativizována, ospravedlněna a nakonec oslavena bigamie:

Bylo snad mou chybou, že jsem si vás vzal? ... obvyklejší ... je ..., že muž pojme za manželku pouze jednu z milovaných žen, a tu druhou odkáže do deklasujícího postavení tzv. milenky ... musel jsem se vydat po vlastní cestě, možná neprošlapané, ale rozhodně morálnější, ..., která vám rovnoprávně dává tutéž míru legitimacy i důstojnosti.⁷⁸

V ukázce je obsažen přesně proces, jehož důsledky Hogenová vyčítá tekuté době - odpoutání se od pevných pravidel, zmanipulování informací, převrácení jich ve vlastní prospěch a v důsledku toho cesta na poušť při „velkoustém“ ohánění se prezentací vlastních pravidel. Kvůli nedostatku místa byla ukázka zkrácena, na místě trojteček si však lze úspěšně představit květnatou sérii „pozitivistických“ vyjádření a hesel, která použije krásné k tomu, aby nakonec zničila i to obyčejné. Stačí dostatečná slovní obratnost až ekvilibristika. Často však nemyslíme květnatě, podle Hogenové technicky, řemeslně a kuchařkovitě. „Vzdělanost se soustřeďuje jen na to, co je představitelné, měřitelné, a proto jisté.” Dlužno podotknout, že také snadno a hlavně rychle dosažitelné, jak Hogenová dodává: „To, co je předpokladem vnímat 'že vše veliké přichází na holubiččích nožkách', to přichází pomalu, to potřebuje zrání ...”⁷⁹ Navíc zde Hogenová připojuje myšlenku, že myšlení nemůže být speciální, je tu totiž potřeba popustit myšlení uzdu, což jistě vyžaduje čas a zrání. Zde můžeme využít srovnání s Hanem a jeho velmi obdobnou kritikou spěchu a poznáváme další z oblíbených příměrů Hogenové o holubiččích nožkách. Hogenová dále tvrdí, že máme tendenci vzdělání zaměňovat za „techniku myšlení, která dnes nad Západem vládne a nevládne dobře.”⁸⁰ Výsledkem tohoto procesu je také

---

⁷⁸ JUNGMANNOVÁ, Lenka, Michael ŽANTOVSKÝ a Jiří ZÁVIŠ. *Václav Havel, Žebrácká opera: hra o čtrnácti obrazech na téma Johna Gaye : první inscenace sedmdesáté páté sezony 2019/2020: premiéra 14. a 15. září 2019*. Brno: Městské divadlo, [2019], s. 166 - 167.

⁷⁹ HOGENOVÁ, *Současnost, dějiny, fenomenologie*, s. 15 - 16.

⁸⁰ HOGENOVÁ, *Současnost, dějiny, fenomenologie*, s. 103.

Hogenovou často zmiňovaný a kritizovaný *kindermanagement* - dle Hogenové nemůže být dobrým soudcem třicetiletý právník⁸¹ - se snadnou ovlivnitelností mladých lidí, kteří jsou vychováni právě takovým způsobem myšlení, který je podle Hogenové přístup karteziánský. K němu se opět často ve svém díle často vrací. Také my se k některým pojmům, dosavadně zatím vyjádřeným, ještě vrátíme. Způsob myšlení má Hogenová opravdu za naprosto zásadní. Myšlení placaté, se totiž podle ní stává pouze počítáním, jež nemá hloubku a nemá schopnost zachytit událost, protože ta je usebráním, což je - mimochodem - další termín, se kterým Hogenová často pracuje. A přitom, jak uvozuje Hogenová s Heideggerem: „Naše myšlení má vonět jako žitné pole v letním podvečeru.” Voní pak proto, že je v něm vyorána hluboká brázda, která jde ke kořenům, radixům, a proto je radikální. Tím se liší od myšlení, které jako povrchní chce jít jen po povrchu.⁸² Je tedy v lepším případě nejvýše dvojrozměrné, a o své vůli se připravuje o třetí rozměr - rozměr ani ne tak výšky, jako spíše hloubky (brázdy při orání). Což dotvrzuje například též Jan Patočka takto: „Není vzdělaným člověkem ten, kdo prostě nakupil spoustu vědomostí, ... A tento zdánlivý obraz skutečné vzdělanosti je velmi nebezpečný.” Důležitá je pravda jako celek, protože ta je podle Hogenové také tím, čemu říkáme štěstí.⁸³ Hogenová je dovedena k poznání, že pravda je „celkem bez marga” - další termín jí hojně užívaný. V této souvislosti nás Hogenová varuje, že pravda není pouhou informací, a užívá příklad existence rituálů, ptá se, proč vlastně existují, a proč už dávno nebyly nahrazeny informacemi. (Viz rituály u Baumana a Hana.) „Člověk není neschopný pravdivého myšlení, ale za jistých okolností se přestává po pravdě tázat. V tom

---

⁸¹ HOGENOVÁ, *Současnost, dějiny, fenomenologie*, s. 103.

⁸² Viz HOGENOVÁ, *K filosofii výkonu*, s. 192.

⁸³ HOGENOVÁ, *K filosofii výkonu*, s. 175 - 176.

spočívá tragický moment.”⁸⁴ Pravda přece není pro náš národ něco relativního. Jan Hus, jeden z největších Čechů i pro současníky, bývá pojímán jako ten, který neustoupil od pravdy. Následné husitské války se vedly kvůli tomu, kdo stojí na straně Boží pravdy a kdo je její nepřítel. Pravda a její hledání byla stěžejní jak pro TGM, prvního československého prezidenta, tak pro Václava Havla, prezidenta posledního československého i prvního českého. Standarta českého prezidenta stále nese heslo „Pravda vítězí” a ani dnes se nemění. Neplatí z toho však, že může být zpochybněna jako první, protože zpochybníme-li pravdu a lež, zpochybníme pak vše? Negativistické prodlévání u pravdy lze pak završit s J 18, 37 – 38, kde se hovoří o absolutní pravdě a kde je zároveň pravda relativizována:

Pilát mu řekl: 'Jsi tedy přece král?' Ježíš odpověděl: 'Ty sám říkáš, že jsem král. Já jsem se proto narodil a proto jsem přišel na svět, abych vydal svědectví pravdě. Každý, kdo je z pravdy, slyší můj hlas.' Pilát mu řekl: 'Co je pravda?' Po těch slovech vyšel opět k Židům a řekl jim: 'Já na něm žádnou vinu nenalzám.'

V jakémsi intermezzu následuje výtah z krátkého rozhovoru, který Hogenová poskytla reportérce Daniele Drtinové.⁸⁵ Rozhovor, ač nepříliš dlouhý, přesto obsahuje zásadní věci a poskytuje základní obraz o osobě Anny Hogenové. Reportérka klade dotaz, zda může člověk být hluboký v tekuté a rychlé době, Hogenová je přesvědčena, že může. Na reakci reportérky, že to ovšem neodpovídá dnešnímu tempu a že takto může ujet vlak, se Hogenová nejprve výrazně pousměje a poté vysvětluje, že člověk musí žít z vlastního pramene, nikoliv z pramenů podsunutých. K tomu však je nutné se usebrat a uvlastnit tak, čím je člověk nejvlastněji, a to pod heslem „Poznej sám sebe”, které stálo

---

⁸⁴ HOGENOVÁ, Anna. *Jsmo rozhovorem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2011, s. 9.

⁸⁵ HOGENOVÁ, Anna a Daniela DRTINOVÁ. "Hogenová: Pořád si na něco hrajeme, žijeme odpojení od sebe, to plodí deprese, úzkost". *Video.aktuálně.cz - Centrum.cz, Atlas.cz, Economia, a.s.*, © 1999 – 2020, 24. 12. 2018.

nad vchodem do delfské věštírny. To je nejdůležitější, co člověk pro sebe může vykonat, jedná se ovšem o proces pomalý a celoživotní. Další dotaz reportérky, k čemu že je poznat sama sebe dobré, Hogenová nejdřív reaguje, že je to dobrý dotaz, a posléze odpovídá, že pak je člověk šťastný. Dodává, že nežije-li člověk ze sebe, potřebuje rauš a neustále se potřebuje přesvědčovat, že je „jednička“. „Proč situace dnes vyzývá k prvenství, byť i tak pochybnému, jako je pojídání knedlíků?“⁸⁶ Poznání sebe sama však probíhá podle Hogenové podle starořeckého osvícení bleskem, kdy člověk vidí na krátkou chvíli, pokud blesk září, opravdového sama sebe. Na další dotaz, zda stojí za to o to usilovat, trvá-li to tak krátkou chvíli, Hogenová odpovídá, že ano, neboť člověk z tohoto záblesku pak žije další úsek svůj života. Anna Hogenová mluvila, jak je jejím zvykem, pomalu a pečlivě vyslovovala. Sdělila také reportérce, že filosofie jí pomohla přečkat těžké chvíle - katastrofy - po úmrtí jejího syna a manžela na těžkou nemoc. Na jiném místě obdobně říká Hogenová: „... V takovém případě se pak dá vše lidské a strašné unést. Filosofie je darem!“⁸⁷

Vraťme se ke slíbeným termínům, které se doposud v textu vyskytly, ale zůstaly neobjasněny. Vše velké vchází na holubičcích nožkách, to jest potichu, se dá vykládat také opačně, totiž že to, co přichází v hřmotu, nemůže být skutečně důležitou a trvalou změnou. *Kindermanagement* je často dosazován takzvanými *machthábry*, samozvanými hybateli společnosti, kteří využívají neznalosti mladých a milují je, protože mladí jednak ve svém nedostatku zkušeností, jednak ve své „mladické nerozvážnosti“, uskutečňují velmi ochotně a efektivně jejich *machthábberské* plány. Tuto myšlenku přebírá Hogenová od Martina Heideggera.⁸⁸ Řekněme si tu, že reklamy na různá zboží a zážitky (dnes už vlastně též zboží) stále nejvíce míří na mladé lidi, protože jsou nejvíce

---

⁸⁶ HOGENOVÁ, *K filosofii výkonu*, s. 77.

⁸⁷ HOGENOVÁ, Anna. *Čas a sebepoznání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014, s. 41.

⁸⁸ HOGENOVÁ, *Čas a sebepoznání*, s. 96.

ochotni věřit tomu, že mohou být jako jejich „vzory“ v reklamách, k čemuž stačí zakoupit si příslušné zboží, přestože v poslední době lze vyzorovat odklon od této „diskriminace“, když některé reklamy si vybírají lidi generačně odlišné, na které je sice potřeba uplatňovat odlišnou strategii. Tyto strategie jako by měly zastarale negativistickou podstatu, a sice přesvědčit konzumenta reality o zaručeně pravdivých tvrzeních o kvalitě výrobků a hlavně o tom, že bude někam patřit. Skupina, kam bude patřit, musí budit zároveň dojem jak masovosti, tak exkluzivity. Že se jedná o vzájemně neslučitelné podmínky, to reklamě nevádí a celkem „v pohodě“ je smísí. Hogenová to ještě upřesňuje takto: „... kdy naprosto redundantní záležitosti jsou vydávány za užitečné a lidé to tak vnímají, protože se stali předmětem marketingového rozvrhu, který je založen na klamu.“⁸⁹ Používá přitom z valné části prvky karteziánského myšlení, kterým Hogenová myslí myšlení, které je založeno jen na matematice a výpočtech, pracuje s tím, co je vypočitatelné, vyčíslitelné, se kterým se nepracuje do větší hloubky. Descartes sám ovšem sebereflexi užíval, soudě podle jeho výroku: „Odkud tedy vznikají mé omyly? Zřejmě jen z toho, že vůle se rozprostírá dále než rozum, ..., a proto ji rozšiřuji také na to, co nechápu, ... snadno se odchýlí od pravdy a dobra, a tak se mýlím a hřeším.“⁹⁰ Takto jednostranně použité myšlení považuje Hogenová za zdraví škodlivé, protože člověk bere „do presu“, jehož následky nakonec musí řešit lékaři, kterým se podle Hogenové také dostávají jen karteziánské metody a již výše zmíněné příliš speciální myšlení, kdy lékař-specialista prostě vyjme postižený orgán: „Bolestivý žlučník opouští isonomii, chce se odtrhnout od celku, k němuž patří.“⁹¹ Specialista nemůže zkoumat celek bez margu, je tu proto, aby zasáhl specializovaně a někdy aby i narušil isonomii, to jest rovnováhu protikladů.

---

⁸⁹ HOGENOVÁ, Anna. *Tekutá doba a úkol myšlení*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2017, s. 70.

⁹⁰ HOGENOVÁ, *K filosofii výkonu*, s. 347.

⁹¹ HOGENOVÁ, *K filosofii výkonu*, s. 203.

Celek bez marga, bez hranic, není prostorem pro karteziánské myšlení. O celek bez marga jde zdatným mužům spravedlivých Ústav, na rozdíl od zběsilých vydělávačů peněz spojených s již zmíněným *kindermanagementem*.⁹² Zdatní mužové spravedlivých Ústav bývají usebraní a uvlastnění. Usebraný člověk reaguje klidně, rozhodně, ale s vědomím, že ke všemu důležitému se musí dozrát, nepotřebuje sobě ani druhým nic dokazovat, je spojen s opravdu podstatným a vnímá potřebu celku bez marga. Je kontinuální k minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Uvlastněný člověk pak nechává poznávat sama sebe tím, že tento proces vůbec umožní a nebrání mu. Podle výše uvedeného reportážního rozhovoru se pak v jeho životě objevují blesky jako jakési uzlové body nebo křižovatky, kdy světlo blesku ozřejmí na krátkou chvíli aktuální situaci a člověk se může na další cestu k sobě vydat i přesto, že světlo mezi tím zhaslo, protože blesk poznání ozřejmil, co je pro nejbližší dobu třeba a kudy se vydat dál. S oběma pojmy je spjata také ještě temporalita, která je propojením impulsu z budoucnosti, jež se propojí s podstatnou minulostí jako prostředkem řešení aktuálních problémů přítomnosti.⁹³ Usebrání a uvlastnění jsou podmínkami svobody a také štěstí, jak tvrdí Hogenová. Jak vlastně vidí Hogenová svobodu? Co znamená žít svobodně? „Znamená to žít jednoduchý, usebraný, koncentrovaný, v sobě upevněný život. Nic jiného. ... Žít z ideje znamená odpředmětnit se, osvobodit se. To není nic jiného než zjednodušení. A to není nic jiného než *legein* (usebrat v řečtině).”⁹⁴ Svoboda tedy neznamena dělat si, co chci. Tuto samozřejmou pravdu potvrzuje Hogenová slovy:

Pokud si někdo představuje svobodu jako bezstarostný život, měl by se vrátit do základní školy. Svoboda je poznaná nutnost. ... Zda podstatou této nutnosti budou peníze, sláva, kariéra či vše dohromady, anebo život v usebranosti. ... do jaké míry jsme probuzeni ... z duchovního spánku, který se někdy mylně nahlíží jako dokonalý život. Ani práce není ...

⁹² HOGENOVÁ, *Tekutá doba a úkol myšlení*, s. 29.

⁹³ HOGENOVÁ, *Tekutá doba a úkol myšlení*, s. 141.

⁹⁴ HOGENOVÁ, *Jsme rozhovorem*, s. 134 - 135.

podstatou života. Na otázku, co to tedy vlastně je, dodává Hogenová, že se jedná o pobývání u ideje Dobra, která osvobozuje a kterou nelze zahubit.⁹⁵

Svoboda má tedy základ v jednoduchosti až prostotě přimknutí se k základu sebe samého. Jak už bylo řečeno, je to též úkol na celý život, z toho spíš dál plyne, že s ním také člověk nikdy nemůže být plně hotov. Nejenom proto se jedná o úkol nejtěžší, vždyť co je těžší, nalezení rovnováhy nebo její další udržení? Svobody však nemůže dosáhnout člověk, který se aktuálně nachází ve stavu stupňujícího se rauše namísto laskavého klidu. Proč máme potřebu si užívat a přát druhým totéž, aby si to užili?⁹⁶ Těžko chtít trpělivou mravenčí práci, která navíc nikdy neutuchá, po člověku, který je spoluvychován zábavním průmyslem a který má za samozřejmé, že pokřivené hodnoty jsou prostě takové, je to normální, má to tak být a on na světě přece není od toho, aby o takových věcech uvažoval. Po člověku, u kterého je všechno „supr“, který si už neuvědomuje, že používá superlativ pro běžné události, a připravuje se tak o možnost něco vyzdvihnout na úroveň superlativu skutečného. Možnosti, o kterých si myslíme, že jsou naše, totiž naše vždy nebývají, jak sdělila Anna Hogenová v krátkém, leč obsažném rozhovoru. Ve vidění mladých lidí jsou většina z nich osobnosti - Hogenová píše s nadsázkou „každý“ - silné, zářivé a perspektivní. Jsou také za „in“ za pomoci podsunutých „hodnot“, opět se zde opakuje myšlenka o tom, že *machthábrí* milují mladé.⁹⁷ V porovnání si na téma „svoboda“ sdělme, co říká například 2K 3, 17: „Duch je tím Pánem, kde je Duch Páně, tam je svoboda.“ A pak také 1P(t) 2,16: „Jste svobodni, ale ne jako ti, jimž svoboda slouží za plášť nepravosti, nýbrž jako služebníci Boží.“ Zopakujme na závěr části o svobodě, že Anna Hogenová jako svobodu vidí žítí z vlastního pramene. Věnovala tomuto tématu dvě své knihy.

---

⁹⁵ HOGENOVÁ, *Jsme rozhovorem*, s. 135.

⁹⁶ HOGENOVÁ, *Jsme rozhovorem*, s. 89.

⁹⁷ HOGENOVÁ, *Jsme rozhovorem*, s. 132.

V knize *Život z vlastního pramene* vidí dokonce podsouvání pramenů lidem, kteří si pak už vůbec neuvědomují, že nežijí z vlastního pramene, jako největší problém novověku vůbec. Lidé dle Hogenové potom žijí na bázi ontologického lhaní: „To je podsouvání jednotlivého pramene každému jednotlivému člověku cestou bezbudoucnosti, jež je vytvořena počítáním a plánováním, při naprosté netečnosti k tomu, co opravdu nám bytí přináší na 'holubičcích nožkách'”.⁹⁸ Nejsou a nemohou být autentičtí, pouze se přizpůsobují okolním tlakům, popřípadě se schovávají, aby nebyli příliš nápadní. Přežívají, ale nežijí plnohodnotný život. Nosí, co je právě *trendy*, hovoří slovy „supr jakoby“ tak, jak to doba žádá, napjatě očekávají, co bude někým vyhlášeno za nejnovější módu, a sledují, co jejich oblíbenec kdesi na sociální síti udělal, aby jej za to mohli nekriticky obdivovat a majíce status jeho fanoušků se jej případně pokusili napodobit. Netuší, že nejsou sami sebou u svého pramene. Hogenová je chápe a nabízí řešení:

Já musím zůstat za všech okolností u sebe. Jiný život nemá cenu. To ..., že dnešní mladý člověk furt někomu, ... dělá zápočet. Mamince, aby měl tyhle zkoušky, tuhle školu, aby vydělal tyhle prachy. Pořád někomu splňuje jeho cizí představy. To je ... život na bílko šek. To nejde. ... Co nesmí nikdy dopustit, je rozpor se sebou samým.⁹⁹

Staří Řekové podle Hogenové nechtěli být břemenem a hanbou velké matky Země.¹⁰⁰ Mohou sociální práce a diakonika napomoci, abychom se jako břemeno a hanba nemuseli cítit my? Hogenovou vyjadřované nebezpečí směšování věcí k sobě nepatřících nás pak může navést k prvotnímu Jk 3, 11: „Což může, bratří, fíkovník nést olivy nebo réva fíky? Právě tak nemůže slaný pramen dávat sladkou vodu.” Naději na to, že existuje stav odlišný od toho

---

⁹⁸ HOGENOVÁ, Anna. *Život z vlastního pramene*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2017, s. 45.

⁹⁹ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 31 - 32.

¹⁰⁰ HOGENOVÁ, *Tekutá doba a úkol myšlení*, s. 140.

pocitu hanby, na který Hogenová upozorňuje, a k němuž je možné dospět, nám potom dává Zj 7, 16 - 17: „Již nebudou hladovět ani žíznit, ani slunce nebo jiný žár jim neublíží, neboť Beránek, který je před trůnem, je bude pást a povede je k pramenům vod života. A Bůh jim setře každou slzu z očí.“

4.4 Recepce díla Hogenové

Anna Hogenová je hojně citovaný autor, je také často žádána o spolupráci při závěrečných studentských pracích na dvou fakultách Univerzity Karlovy - pedagogické a husitské teologické. Nepodařilo se mi však zachytit žádnou práci, která by se zabývala přímo dílem Hogenové, a stejně tak ani vědecké články, které by reagovaly na její dílo, případně by s ním polemizovaly. Pokusme se tedy o výčet reprezentativních myšlenek z knihy rozhovorů Hogenové *Žít z vlastního pramene*. Vždy je vyslovuje Michal Slaninka, který rozhovory vedl.

„Teraz som čítal tvoju knižku *K problematice sebezpoznání*. Tam píšeš o problematike pozdravovania. A napadlo ma, že v tom slove je to obsiahnuté.“ Hogenová souhlasí.¹⁰¹ „Pamätám si, ty si tam bola a zareagovala si veľmi optimisticky“. Tady Hogenová nesouhlasí. Situace se týká někdejšího kolokvia za účasti profesora Palouše, kde se diskutovalo o tom, že tehdy soudobá společnost nemá na svém konci - zásadně rozdílně a beznadějně od veškerých dosavadních dějinných zlomů a přerodů - žádnou alternativu, která by ji mohla nahradit.¹⁰² „Hovorím si, že to veľmi citlivo vnímaš v tejto dobe.“ Mluví se tu o problému síly, kdy síla, která je vyjádřená například bohatstvím, se musí neustále sama o sobě přesvědčovat tak, že se musí stále zvětšovat. To je podle

---

¹⁰¹ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 18.

¹⁰² HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 23.

Hogenové nejen velký problém současníka, ale dokonce průser.¹⁰³ Slaninka potom dále poskytuje také svou reflexi pojmu temporality: „A presne tá temporalita, ako jej rozumiem, nie je len naša ľudská záležitosť.“ A Hogenová uvádí, že nemáme oči, abychom viděli, ale něco chtělo, aby bylo viděno, proto se nám ty oči udělaly. Spolu s M. Slaninkou se shodují, že je to jednoduché - jako všechny hluboké věci.¹⁰⁴ Slaninka dále navozuje několik myšlenek Hogenové za sebou: „Akoby nám ta ničota ukazovala, čo je v živote podstatné.“¹⁰⁵ Hogenová souhlasí, společná řeč zní o attributech negativity jako melancholii, bolesti, smutku, nicotě či pocitu opuštěnosti. „A ty spájaš priváciu aj s intuíciou.“ Hogenová dodává, že privace je v in-tuici obsažena. „Tak na mňa pôsobíš, že sa staviaš k veciam v živote čelom.“ Hogenová opět souhlasí.¹⁰⁶ „A zostávaš verná sama sebe.“ Hogenová tu reaguje, že je ale potřeba se o to trochu starat.¹⁰⁷ „Ale čo to je? Český jazyk má nádherné slovo ‘usebrání’, s tím som stotožněný.“ Hogenová k tomuto svému často používanému termínu dodává, že: „Když se usebereš se svou Ideou, když se usebereš se svým vlastním bytím, tak se usebereš ze svého vlastního pramene. A to je taková síla obrovská. ... To je Idea. To je to bytí a to je ta svoboda.“¹⁰⁸

---

¹⁰³ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 48 - 49.

¹⁰⁴ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 52.

¹⁰⁵ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 60.

¹⁰⁶ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 120.

¹⁰⁷ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 120.

¹⁰⁸ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 123.

Myšlenka na závěr rozhovorů: „To je neuveriteľné, ako sa skoro celý život pasujeme s vlastným strachom.“ Hogenová na to reaguje, že chce-li mít člověk v životě opravdu klid, musí být to, k čemu se rozhodne, absolutní pravda.¹⁰⁹

4.5 Přínos Hogenové sociální práci

Hogenová klade důraz na opravdovost člověka a jeho spojení s pravdou, což je pouze jiné vyjádření téhož. Hogenová dbá na hodnocení situací podle celku. Vyjadřuje obavy z lidí, kteří uplatňují silný vliv, třebaže tento vliv není pozitivní, a obavy z podléhání lidí takovým trendům, ať už je jejich příčinou strach nebo zistné důvody. Zároveň vyjadřuje naději, že věci opravdu hodnotné stejně nakonec přijdou „na holubičcích nožkách“, člověk se jim ale musí chtít otevřít. Riziko vidí Hogenová také ve snadné ovlivnitelnosti mladé generace, která zaměňuje podstatu svobody za její povrchnější projevy, a přitom se na druhou stranu dá snadno manipulovat. Hogenová kritizuje takzvané karteziánské myšlení, jež činí myšlení „placatým“ a spočívá v upřednostňování všeho, co se dá spočítat, protože je to tak jednoduché, a jedinec se tak může okamžitě přesvědčit o úspěšnosti a porovnat se s ostatními. To není podle Hogenové správná cesta, ta spočívá v usebrání a žití z vlastního pramene.

---

¹⁰⁹ HOGENOVÁ a SLANINKA, *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*, s. 185.

5. Závěr

5.1 Postup práce

V této práci jsem se věnoval představení tří autorů - fenomenologů, jejichž dílo je převážně zasazeno do druhé poloviny dvacátého století a pokračujícího století dvacátého prvního. Jednalo se o Zygmunta Baumana, Byung-Chula Hana a Annu Hogenovou. Základy námětů jejich děl se začaly vesměs objevovat a rýsovat již ve století dvacátém, přičemž ve století tomto se jimi popisovaná problematika stále více prohlubuje a mnohdy nabírá na rychlosti. Dalšími úvodními předpoklady této práce pak bylo, co tito autoři přinesli do témat, která mohou být důležitá pro využití v sociální práci. Při představování práce jednotlivých autorů bylo použito jednotné schéma v postupném zpracování životopisu, díla, termínů a témat pro ně typických, reflexi v dílech autorů jiných. Při práci bylo čerpáno zcela pochopitelně jednak z děl autorů samých, dále z knih a článků autorů tuzemských i zahraničních. Co se týče vybraných článků, pro tuto práci byly použity ty, které zcela samozřejmě pocházejí ze solidního akademického prostředí a ověřených akademických zdrojů, a autorů, kteří mají úzký vztah k teologickému náhledu na současné společenské dění a jeho vývoj - z našich tu například Jaroslav Maxmilián Kašparů či Marek Orko Vácha. Při představení jednotlivých autorů bylo důležité, že nebyli představováni v jakýchsi izolovaných medailoncích, ale práce byla vedena snahou všimnout si nejen jejich interakcí a témat, která jsou pro všechny společná, ale také těch, kde se doplňují. V případech zvláště hodných zřetele se pro lepší dokreslení společných témat náhledy zbylých dvou autorů z trojice objevily v komentářích k právě představovanému autorovi. Dlužno zdůraznit, že odlišnost každého z trojice vybraných autorů Bauman, Han a Hogenová přispěla k různým úhlům pohledu na probíranou tematiku, zároveň však se ukázaly společné znaky, které byly využity v dílech všech tří.

Vraťme se tady k pojmu „doba tekutá”, který je nám dobře znám od Baumana. Ze způsobu, jakým jednotliví autoři pracují s tímto nebo příbuznými termíny (tekuté časy, tekutá modernita apod.), lze vypožorovat, že se jedná o dobu, kdy přestávají platit stará pravidla, aniž by byla příliš nahrazována pravidly novými, jako by se společnost začala postupně řídit jakýmsi pragmatickými postupy, kdy se téměř vše stává věcí názoru, téměř vše je možné interpretovat libovolně. Doba tekutá postupně obtéká a dovádí k relativizaci donedávna nemyslitelné. Nejvíc burčující by se v této souvislosti mohlo jevit prosté souvětí Hogenové: „Naše doba není jen tekutá, je velmi rychlým vírem.”¹¹⁰ Parafraze a slovní hříčka, ze které až mrazí, může totiž znít: „Naše doba není jen tekutá, je velmi rychlým vírem.” Můžeme další vývoj doby tekuté přirovnat k nebezpečí smrtelnému, které se dá vyjádřit současným bojem s výskytem koronaviru ve světě, kdy již víme, že jsme ve stavu pandemie, ale stále nevíme, zda a jak lidstvo situaci zvládne? Dokáže z tohoto vzkazu člověk vyčíst, jak je zranitelný a jak potřebuje jistotu - například v podobě pravidel, jež platí pro všechny a ne podle toho, jak se komu hodí či spíše nehodí? Nebezpečný virus se šíří rychle a tekutě tak, jak mu to nastavené podmínky doby tekuté dovolují. Člověk je zranitelný nakonec něčím, co pouhým okem nevidí, co je zjevně nehmatatelné, avšak jehož důsledky jsou hmatatelné velmi. Posun od pravidel dob dřívějších k spíše „ne-pravidlům” doby tekuté však s sebou také nese společenské důsledky, kdy se změny dějí evolučně až plíživě, které však přinášejí postupný rozklad společnosti jako takové a které ani nutně nemusejí být v každém okamžiku nejen hmatatelné, ale ani rozpoznatelné. Najednou však člověk zjistí, že ve víru doby tekuté doplul někam, kde snad ani být nechtěl, ale když porušit pravidla bylo tak „sladké a vzrušující“. Vracíme se tedy opět jen k podstatě člověka, který byl na začátku vyhnán z Ráje právě kvůli porušení pravidel a ochutnání ze zakázaného ovoce? Je tedy doba tekutá

---

¹¹⁰ HOGENOVÁ, *Tekutá doba a úkol myšlení*, s. 7.

jen logickým vyústěním dob předešlých, kdy jen nedostatečný technický rozvoj bránil porušování pravidel a kdy horší podmínky lidi spíše pragmaticky nutily být v pospolitosti a kdy nejhorším trestem pro živé bylo vyobcování? Tekutá doba, jak potvrzují různými slovy všichni tři autoři, mění společnost na jakýsi soubor atomů, které spolu komunikují nepřímo a které se vlivem například technické komunikace vlastně přímo nepotřebují či si přinejmenším vytvářejí povědomí, že se vlastně nepotřebují? Historická - nejen biblická - zkušenost se s dobou tekutou vytrácí, vypadá to, že tato doba se vymyká všem dosavadním pravidlům a že historická zkušenost se na ni tudíž ani uplatnit nemůže. Není to těžký omyl? Všichni tři autoři vnímají takovéto myšlenkové pochody jednoznačně hořce. Bauman a Han tíhnou spíše ke konstatování a popisu vývoje doby tekuté a jejích dopadů na mezilidské vztahy, Hogenová jde dál, když nabízí možnosti, jak se nedat tekutým proudem, jenž je snad dnes ztotožněný s *mainstreamem*, strhnout a jak odolávat a odolat.

5.2 Vhledy popisovaných autorů pro sociální práci

Přínosy jednotlivých tří autorů pro sociální práci byly rovněž součástí jednotného schématu. V závěru si je shrňme se zdůrazněním hlavních předností.

5.2.1 Zygmunt Bauman

Zygmunt Bauman - jakožto nejstarší z trojice - zažil ve svém životě nejvíce dějinných zvrátů v neklidné Evropě dvacátého století. Byla mezi nimi druhá světová válka, poválečné vytvoření bloku „lidových demokracií“ s nadvládou SSSR a jejich vývoj od málo smlouvavých padesátých let dvacátého století přes jejich uvolnění a opětovné utužení (třebaže ne již zcela do původních rozměrů) až po jejich rozpad, který už ovšem Bauman sledoval zvenčí. Je však potřeba zdůraznit, že počátky doby tekuté sleduje Bauman až v západním

světě, kde je začíná umožňovat čím dál větší technický pokrok a materiální dostatek. To umožňuje snižování vzájemných závislosti lidí a z toho začíná růst individualismus, který začíná být považován za žádoucí vlastnost. Doposud byli individualisty spíše buď lidé výjimečně nadaní anebo lidé na okraji společnosti. Ostatní museli hledět spíše na vzájemnou spolupráci, individualismus si zkrátka nemohli dovolit. Bauman vnímá individualismus jako rizikový, protože odebírá člověku část jeho kompetencí k lidskosti. Jako další nebezpečí pak Bauman vidí působení individualismu na struktury a tlak na jejich postupnou demontáž, protože struktury začínají být vnímány jako součást nesvobody, ač - jen zdánlivě paradoxně - tuto svobodu pomáhají zachovat i těm, kdož se proti nim vyslovují. Bauman upozorňuje na vztah materiálního zabezpečení, individualismu a svobody, kdy se ponejprv zdá, že stále lepší materiální zabezpečení je zárukou lepší svobody jednotlivce i celé společnosti, záhy se však začíná ukazovat, že toto lepší materiální zabezpečení působí protispolečensky, protože umožňuje jednotlivcům vyvazovat se postupně ze vzájemností, které považují za nepotřebné, svazující a svobodu omezující. Postupně uskutečňovanou vizí se stává posazení člověka na trůn nejvyšší, který mu nenáleží, a dále jeho selhávání při řešení úkolů, které před posazením na trůn řešit nemusel. Sedě na trůnu, buď však za Boha některé úkoly vědomě přebírá, ale nestačí na ně a stačit na ně nemůže. Některé další úkoly si pak ani neuvědomuje, což však neznamená, že zmizely a že není potřeba na nich pracovat. Vyjmutí Boha ze struktury totiž uspokojujivý výsledek mít nemůže. Bauman v době tekuté a přijímáním jejích „ne-pravidel“ za vlastní vidí nepřirozené počínání a z toho plynoucí selhávání jednotlivců v jejich životech, které jsou stavěny do nepřirozených situací a konfrontací. Pro klienty sociální práce toto platí snad ještě více, než to platí pro tu část populace, která sice sociální práci nevyužívá a nutně nepotřebuje, což však neznamená, že je na tom v těchto ohledech o mnoho lépe. Klienti sociální práce jsou často jejími

klienty, že se u nich projeví příliš velký rozpor mezi jejich přáními a realitou, mezi jejich schopnostmi a realitou, mezi jejich viděním světa a realitou. Nabízí-li jim svět pokřivená měřítko toho, co je považováno za „normální“, jsou v tomto ohledu zranitelnější, protože nedokáží rozlišovat, co je potřebné, žádoucí a co potřebné a žádoucí není. Protože jim nedokáže poskytnout pravidla a ukotvení ani rodina, ani společnost, která pravidla a jejich hranice rozpouští, klienti sociální práce se nedokáží orientovat a konají tak, jak vidí kolem sebe v *mainstreamu*, který je daleko nejspíše utvrzuje v tom, že hodnoty obecně a hodnoty jich jako lidí se odvíjejí od toho, co si budou moci pořídit domů a jak se budou moci a umět bavit. Tomuto tlaku je pro ně snadné podlehnout a když se blíží k hranici, na které blikají výstražné majáky, neuvidí je přes zářící display velkého mobilního telefonu nebo ještě větší obrazovky monitoru či televizního přijímače, případně proto, že jede svým autem kolem příliš rychle, nebo snad proto, že přemýšlí o nejnovějších trendech, které je zapotřebí přijmout za své a stát se tak „členem“ společnosti, které je však společenským již jen proto, že jeho „členové“ vykazují podobné znaky, nikoli proto, že je spolu váží hluboké vztahy. Úkolem sociální práce pak může být upozorňování na rizika, která Bauman popsal, a společná práce na respektování hranic a hledání opravdových životních hodnot, úkolem diakoniky pak může být vytváření sítí se skutečným obsahem, jejichž členové budou skuteční členové právoplatní se schopností utváření vlastního názoru, který bude mít základ ve zdravém a skutečném sebevědomí v pravém slova smyslu tohoto slova, aniž by byl člověk závislý na „stádních“ názorech pseudospolečnosti, pod jehož tlakem dělá, co mu neprospívá.

V závěrečném shrnutí lze s ohledem na Baumanovy základní pojmy doby tekuté, lovců sběratelů a rozpadu struktur říci, že Bauman může prospět sociální práci již definicí doby tekuté a upozorněním na její charakteristiky, která představují rizika pro společenskou exkluzi, s nimiž se setkáváme

v sociální práci. Lze tu pozorovat, jak se její klienti v minulosti dali svést „hodnotami“, které je svedly do problémů, když se chtěli stát lovci či sběrateli požitků – úspěšnými individualitami, které jsou samy za sebe - a vlastní měrou tak napomáhali k rozpadu starých společenských struktur, které dříve představovaly základní jistotu. Zpětně se jim pak obtížně zakotvuje také proto, že dřívější jistota už jistotou zdaleka nemusí být. Cesta po odbočce od rozcestí či spíše scestí trvala dlouho a také proto návrat z problémů či exkluze nemůže trvat pouze dobu krátkou. Stále však tato cestu stojí za to uskutečnit, než kráčet po odbočce dále k peklu.

5.2.2. Byung-Chul Han

Byung-Chul Han - jakožto nejmladší z trojice - měl ve svém životě možnost porovnání tradic rodné oblasti a západoevropské civilizace, do níž odešel. Jeho pohled je užitečný právě z této perspektivy, ale jistě nejenom z ní. Han už delší dobu žije v Evropě a dobu tekutou s jejími riziky začal zažívat právě zde, kde je také spolu s jeho vlastní společností rozhodně vyspělá technologicky a tím pádem i hospodářsky. Han vidí (společně s Baumanem) rozpad dosavadních struktur a obdobně jako Bauman vidí také postupné změny společenství skutečných, kde se lidé setkávali přímo, ke společenstvím, která existují virtuálně v rámci sociálních sítí a kde mezi sebou lidé nenavazují hluboké vztahy, ale mnohem spíše dávají na odiv své výdobytky a kritiku druhých, popřípadě relativizovanou chválu neustále vylepšovaných profilů druhých, která však má opět povahu relativizovaně ustálených frází bez skutečného obsahu. Tuto formu nazývá Han digitálním rojem. Lze zde podotknout, že rozdílně od tohoto roje je roj včel užitečný a roj meteoritů krásný. Han rovněž upozorňuje na současné trendy doby tekuté, které mají úspěch proto, že společnosti, která je odkloněna od Boha, není hloupé požadovat stále více pohodlí a nechat si stále více zakrňovat ruce. Tento *homo digitalis* má už také

tento digitální lov zaručen bez rizik, protože se nechává opájet možnostmi současné techniky, aniž si všímá, že jeho lidství stále více zakrňuje spolu s jeho rukama, které se vyhýbají fyzické práci, jak jen to jde. Jako když vývoj spěje, vezme-li v potaz scénář mírně dramatický, od *homo sapiens* přes *homo digitalis* k jakémusi člověku ne sice nelidskému, ale s umenšeným lidstvím. Hanovy myšlenky je možné v sociální práci opět využít k popisu rizik, ale mnohem účelněji zprostředkovat klientům sociální práce, kteří snadněji podléhají negativním vlivům, nabídky společně se podívat se na jejich život celostně a pracovat s nimi na reflexi a sebereflexi v tom smyslu, že není nutné se porovnávat s „úspěchy“ druhých, ale je lepší naslouchat vnitřnímu hlasu, který nám mnohdy tiše sice, ale pravdivě říká, co máme vykonat. Diakonika pak může využít své přednosti a klienty sociální práce zapojovat do opravdových sítí a toto zprostředkování vyjadřovat jazykem jednoduchým a srozumitelným, takovým, jakým mluví také Byung-Chul Han, jemuž jde spolu s ní o to, aby člověk, padne-li, vstal zas.

Závěrečné shrnutí Hanova přínosu sociální práci lze vidět ve světle jeho základních pojmů *homo digitalis*, pozitivita, výkon a digitální roj tak, že Han varuje před dalším vývojem ke stále bezdušejšímu člověku digitálnímu, který se stává jakýmsi strojem, jenž se oprošťuje od svého lidství. Toto vývojové stádium si nakonec vše – pouze zdánlivě paradoxně – zkomplikuje jen proto, že chce mít všechno co nejjednodušší, „pozitivní“ a zábavné. Tento postoj ho nakonec vede k tlaku na výkon a hodnocení sebe samého podle množství toho, co prožil a vykonal. Zároveň se tento už odlidštěný člověk zařazuje o své vůli do digitálního roje jakožto souboru nezávislých individualit, které s ostatními nepropojuje vůbec nic. Tímto pojetím byla dříve lidskost a společenství, kterých se člověk digitální o své vůli zbavuje. Výsledná vnitřní prázdnota spolu s dalšími navazující problémy je u klientů sociální práce též známa.

5.2.3 Anna Hogenová

Anna Hogenová - jakožto prostřední z trojice - zažila ve studentských letech období pražského jara 1968 a následnou normalizaci. Z trojice autorů má výlučnost v tom, že zažila počátky doby tekuté v naší zemi, to jest v zemi, která se vyrovnávala s poválečným čtyřicetiletým vývojem a měla tedy jistá specifika. Přesto i do ní nastoupila doba tekutá, která to zde mohla mít o to snadnější, že pravidla společenského uspořádání pod vedením komunistické strany byla sice vyžadována, avšak společnost nabývala mírně schizofrenní tvář, kdy se na veřejnosti říkalo něco jiného, než se říkalo doma. Z dřívějšího dějinného vývoje, kdy obyvatelé našich zemí něco v jádru podobného uplatňovali i v době vlády Habsburků. Z toho plyne, že jakýsi pojem tekutosti se v naší zemi vznášel již dříve, dispozice k ní byly spojeny s větší pravděpodobností jejího nástupu. V těchto poměrech je to Hogenová, kdo takové relativizace odmítá a zdůrazňuje potřebu opravdovosti člověka a jeho spojení s pravdou, protože nic jiného nemá smysl a je lhaním si do kapsy. Hogenová se také často obrací - nejen jako pedagožka - na mladou generaci, kterou vidí jako nejvíce ohroženou povrchností a povrchním karteziánským myšlením, které dává přednost jednoduchému myšlení, které se nezabývá hloubkou a dopady činů, ale jen co nejjednodušším naplněním současného okamžiku. Hogenová klade důraz na to, že to, co je opravdu v životě důležité, nepřichází s hřmotem a v rauši, ale v tichosti usebrání a na holubiččích nožkách. Hogenová vidí ohrožení svobody v principu zaměňování věcí podstatných za nepodstatné, kdy „svět“ tlačí na to, aby člověk byl přece „in“ tak, že se zapojí do povrchních proudů a módních trendů všeho druhu. Tím však, že výstižně a do hloubky vystihuje podstatu potíží, jež vyvolala doba tekutá, Hogenová nekončí. Nabízí usebrání a život v pravdě jako jedinou možnou cestu dobrého naplnění lidského života a jeho pravdivě opravdového smyslu. O tom je možné se přesvědčovat v jejích knihách i v jejích

přednáškách a dalších veřejných vystoupeních, jako by nimi potvrzovala pravidlo, že doby odklonu od Boha potřebují své proroky, kteří je upozorňují na to, že nedobře činí ti, kdož si myslí a konají dle toho, že jen chléb a hry stačí k lidskému životu. Její podněty je možné v sociální práci využít ke spolupráci na zaměřování skutečných životních potřeb klientů a na to, co přijímají pod vlivem okolí, aniž by přemýšleli, zda to doopravdy potřebují a zda tím neutrácejí čas, prostředky i energii na odklon od sebe namísto k pravdivému příklonu k sobě samému, tedy na život v pravdě, a pamatovat na to, že zábava je sice neoddelitelnou součástí života, ale tiché prožitky mohou zmocit více, než zábava v hlučném provedení, která má zahnat pochybnosti o (ne)správnosti mého konání. Diakonie mohou pak prospějí úvahy Hogenové o prospěšnosti křesťanské víry, ale nepospěšnosti některých zkonstatěných a církevních struktur, které nežijí podle toho, co hlásají, a tak duchu společenství spíše mohou škodit, než aby mu prospívaly.

Závěrečné shrnutí toho, co může sociální práci přinést Hogenová, spočívá v souvislosti s jejími klíčovými pojmy karteziána, *kindermanagementu*, velkých věcí na holubičcích nožkách a žití z vlastního pramene v tom, že vidí příčiny problémů současníků v prevenci karteziánského počitatelného myšlení, protože člověku pro život nestačí řídit vše rovnicí „má dáti – dal“. Problémy podle ní spočívají ve spěchu, který znemožní vidět, že velké na holubičcích nožkách musí nejprve uzrát, a vede k předčasnému začleňování lidí na pozice, na které v daném okamžiku nemohou stačit, ke kterým se však sami pragmaticky tlačí, aby podle hledisek doby tekuté nezůstali mezi neúspěšnými, i kdyby si nakrásně svůj osobní životní úspěch představovali skromněji, než tomu velí tlak okolí. Zůstat v usebrání sobě věrný a čerpat z vlastního pramene je však podle Hogenové základní předpoklad opravdového životního úspěchu, odklon od něj je také u klientů sociální práce zřetelnější.

5.3 Vzájemné srovnání všech tří autorů

Cílem této práce bylo nahlédnout, jak vybraní tři autoři z oboru fenomenologie vidí současnou dobu a jaký přinášejí vhled a přínos sociální práci.

Oba autoři – muži dosti precizně definují vznik tekuté doby, její typické příznaky a postupný vývoj, zdařile analyzují příčiny a souvislosti i naznačují prognózu dalšího vývoje, v recepci jejich díla se daleko spíše vyskytují jejich příznivci a případně následovníci než jejich zásadní kritici. Co u nich otvírá otázku do další diskuse, je, že v době tekuté vidí jen vývoj nežádoucí a nesnaží se v ní příliš hledat prvky, které by mohly být naopak prospěšné. Nevyslovují prakticky možnou pozitivní roli doby tekuté, jak to udělala Noble, tvrdí-li: „Tekutá doba rozpustila nejenom tradice, hodnoty a vztahy, ale také spoustu balastu.“¹¹¹ Autoři jako kdyby v kontextu této poznámky viděli tekutinu doby tekuté spíše jako kyselinu, která rozleptá dobré do sebe, aby se vše pozvolna stalo výhradně nepoužitelnou kyselinou. Pokud spatřují v něčem možný zdroj poučení a prevence, pak ve vystříhání se jimi vyslovených rizik. Nechtějí se navracet do starých časů, zároveň příliš nenaznačují možné alternativy, které by mohly způsobit odklon od doby tekuté, spíše konstatují, že „takto ne“. Hogenová analytickou část s příčinami a popisem průběhu současné krize přináší ovšem také, ale k řešení neuspokojivých událostí a možnému napravování pokřivených sociálních vztahů v době krize vidí jednoznačnou možnost začít žít autentického života bez deformací, což je spolu s analýzou a rozpoznáním rizik dobrou příležitostí, kterou doba krize s sebou přináší.

Všichni tři autoři bezesporu různým způsobem nápomocně přispívají k pojmenování, příčinám i důsledkům problémů a napomáhají orientovat sociální vztahy v době krize.

---

¹¹¹ NOBLE, "Pastýři v době tekuté: biblické inspirace", s. 237.

Seznam literatury

- BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2005.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008.
- BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.
- BAUMAN, Zygmunt. *Zygmunt Bauman: humanitní vědec v postmoderním světě : rozhovory o umění života, vědě, životě umění a dalších otázkách*. Břeclav: Moraviapress, 2006.
- HAN, Byung-Chul. "Agonie Eróta", in *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016, s. 207 – 255.
- HAN, Byung-Chul. "Společnost transporence", in *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016, s. 71 – 131.
- HAN, Byung-Chul. "Společnost únavy", in *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016, s. 5 – 48.
- HAN, Byung-Chul. "V digitálním roji", in *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016, s. 133 – 206.
- HAN, Byung-Chul. "Vyhořelá společnost", in *Vyhořelá společnost*. V Praze: Rybka Publishers, 2016, s. 49 – 70.
- HOGENOVÁ, Anna. *Čas a sebepoznání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014.
- HOGENOVÁ, Anna. *Jsmo rozhovorem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2011.
- HOGENOVÁ, Anna. *K filosofii výkonu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.

HOGENOVÁ, Anna. *Současnost, dějiny, fenomenologie*. Chomutov: Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy, vydáno v nakladatelství L. Marek, 2017.

HOGENOVÁ, Anna. *Tekutá doba a úkol myšlení*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2017.

HOGENOVÁ, Anna a Michal SLANINKA. *Žít z vlastního pramene: rozhovory o životě a filosofii s Annou Hogenovou*. Praha: Malvern, 2019.

HOGENOVÁ, Anna. *Život z vlastního pramene*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2017.

JUNGMANNOVÁ, Lenka, Michael ŽANTOVSKÝ a Jiří ZÁVIŠ. *Václav Havel, Žebrácká opera: hra o čtrnácti obrazech na téma Johna Gaye : první inscenace sedmdesáté páté sezony 2019/2020 : premiéra 14. a 15. září 2019*. Brno: Městské divadlo, [2019].

NOBLE, Ivana. "Pastýři v době tekuté: biblické inspirace", in Martin Kočí (ed.): *Vykročit z uzavřenosti: Festschrift k 70. narozeninám Tomáše Halíka*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 227 – 237.

BELL, Jeremy. "Against Surfing: On Lingerig with Byung-Chul Han". *Cultural politics* 13:1 (2017): s. 129 – 131, <https://www.muse.jhu.edu/article/653684>. (Staženo 20. 4. 2020.)

DA SILVA, Filipe Carreira. "Remembering Zygmunt Bauman (1925-2017)". *Análise Social* 52:1 (2017): s. 221 – 227, http://analisesocial.ics.ul.pt/documentos/AS_222_obit.pdf. (Staženo 20. 4. 2020.)

DALGLIESH, Bregham. "Ethics and globalisation in the work of Zygmunt Bauman", In IAFOR International Advisory Board (eds.), *Trust: Proceedings of the 2nd Asian Conference on Ethics, Religion and Philosophy*. Osaka: The International Academic Forum, 218-229, <http://www.bregham.com/resources/Conference+-+ACERP+Presentation.pdf>. (Staženo 20. 4. 2020.)

DISNEY, Dan. "Narcissification, ideology, ethics, poetry? Flânerie amid big data's *Homo digitalis*". *New Writing* 15:4 (2018): s. 452 – 465, DOI: 10.1080/14790726.2017.1419494. (Staženo 20. 4. 2020.)
Evangelická teologická fakulta, © 2020, <https://web.etf.cuni.cz/ETFN-757.html>. (Staženo 20. 4. 2020.)

GUSTAFSON, Andrew. "Zygmunt Bauman and Ignatius: Jesuit Values and Higher Education in an Age of Liquid Modernity". *Jesuit Higher Education Journal* 4:2 (2015): s. 57 – 70, https://www.academia.edu/18999566/Zygmunt_Bauman_and_Ignatius_Jesuit_Values_and_Higher_Education_in_an_Age_of_Liquid_Modernity. (Staženo 20. 04. 2020.)

HADJIANASTASIS, Marios. "Students as Consumers, Students as Product in the Age of Liquid Modernity: a Critical Appraisal Through the Lenses of Zygmunt Bauman and Critical Pedagogy". *SRHE Annual Research Conference 11 - 13 December 2019, 2019*, <https://www.academia.edu/search?utf8=%E2%9C%93&q=critical+appraisal+through+the+lenses>. (Staženo 20. 04. 2020.)

HANYŠ, Milan. "O Hanově společnosti transparence: Nad knihou Byung-Chul Hana "Vyhořelá společnost"". *Filosofický časopis*, 65:3 (2017), s. 437 – 448.

HOGENOVÁ, Anna a Daniela DRTINOVÁ. "Hogenová: Pořád si na něco hraje, žijeme odpojení od sebe, to plodí deprese, úzkost". *Video.aktuálně.cz - Centrum.cz, Atlas.cz, Economia, a.s.*, © 1999 – 2020, 24. 12. 2018, <https://video.aktualne.cz/dvtv/porad-si-na-neco-hrajeme-hledani-sebe-sama-je-prace-na-cely/r~69b27410051011e9b474ac1f6b220ee8/>. (Staženo 20. 4. 2020.)

JANNING, Finn. "The Philosophy of Byung-Chul Han", <https://www.themindfulword.org/2018/byung-chul-han-philosophy>. (Staženo 20. 04. 2020.)

KAŠPARŮ, Maxmilián. "Přichází nová totalita". *Mladá fronta dnes*, 2. 1. 2019, <https://www.pressreader.com/czech-republic/mf-dnes/20190102/281526522182264>. (Staženo 20. 4. 2020.)

LANKALA, Srinivas. "The emptiness of the one-dimension self: Byung-Chul Han's *Expulsion of the Other*". *Moment Journal* 5:1 (2018), s. 116 – 120. https://www.academia.edu/37342544/Srinivas_Lankala-_THE_EMPTINESS_OF_THE_ONE_DIMENSIONAL_SELF_BYUNG_CHUL_HANS_EXPULSION_OF_THE_OTHER_Tek-Boyutlu_Kendili%C4%9Fin_Bo%C5%9Flu%C4%9Fu_Byung-Chul_Handan_%C3%96tekinin_Kovulu%C5%9Fu?email_work_card=view-paper. (Staženo 20. 4. 2020.)

LUSHETICH, Natasha. "Chained to the Digital Camp". *Media Theory* (10/2018), <http://mediatheoryjournal.org/2018/10/>. (Staženo 20. 04. 2020.)

PAVLŮ, Dušan. "Zygmunt Bauman - doctor honoris causa Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnavě". *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50:1 (2014), s. 153 – 155, https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-201401-0014_zygmunt-bauman-doctor-honoris-causa-univerzity-sv-cyrila-a-metoda-v-trnave.php. (Staženo 20. 04. 2020.)

PETRUSEK, Miloslav. "Prof. Zygmutu Baumanovi k 80.narozeninám". *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 41:4 (2005), s. 693 – 697, <https://www.soc.cas.cz/aktualita/nove-cislo-casopisu-sociologicky-casopisczech-sociological-review-20054>. (Staženo 20. 4. 2020.)

QUINTANA, Oriol. "Orwell's penultimate prophecies in *Coming Up For Air* (1939). A comparison with Byung-Chul Han's work". *Astrolabio. Revista internacional de filosofía* 20 (2017), s. 269 – 287. (Staženo 20. 4. 2020.)

Římskokatolická farnost Ostrava-Zábřeh & Zdeněk Uher, 2010 – 2020, <https://www.farnostoz.cz/content/texty/>. (Staženo 20. 4. 2020.)

SMITH, Dennis. "The Fateful Adventures of the Good Soldier Bauman. An Appreciation of Zygmunt Bauman (1925-2017)". *Historická sociologie* 9:1 (2017), s. 9 – 18, <https://historicalsociology.cuni.cz/HS-18-version1-4smith.pdf>, DOI: 10.14712/23363525.2017. (Staženo 20. 4. 2020.)

SOUSA SANTOS, Rafael. "Between exhaustion and creativity: The Burnout Society of Byung-Chul Han". *U3 – UrbanisticaTre* 7:9 (2019), <http://www.urbanisticatre.uniroma3.it/dipsu/?p=6695>. (Staženo 20. 4. 2020.)

VÁCHA, Marek Orko a Renata KALENSKÁ. "Společnost přestala mít důvod, proč žít. Shodili jsme Boha z trůnu a místo něj tam posadili moc, peníze, sex a jídlo, říká kněz Vácha". *N Media a.s.*, 8. 1. 2019, <https://denikn.cz/48740/celibat-je-rana-ze-ktere-kazdou-minutu-tece-krev-modlim-se-i-za-zemana-rika-knez-orko-vacha/>. (Staženo 20. 4. 2020.)

WALSH, Peter a Daniel LEHMANN. "Problematic elements in the scholarship of Zygmunt Bauman", https://www.academia.edu/15031047/Problematic_Elements_in_the_Scholarship_of_Zygmunt_Bauman. (Staženo 20. 04. 2020.)